

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 4, Yaz/Haziran 2023

1939 BÜYÜK ERZİNCAN DEPREMİ'NİN MODERN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

**The Reflections of 1939 Erzincan Earthquake on Modern Turkish
Poetry**

Araştırma Makalesi • Research Article

Doç. Dr. Genç Osman GEÇER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

gencosmang2@gmail.com

0000-0003-1886-6526

Geliş Tarihi/Received: 18.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.05.2023

Atıf/Citation

Geçer, G. O. (2023). 1939 Büyük Erzincan Depremi'nin Modern Türk Şiirine Yansımaları. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (4), 111-160.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

İnsanlık tarihinden daha eski olan doğal afetler, yaşanan tecrübeler doğrultusunda akıl, fikir ve hisle yorumlanarak farklı bir zeminde algılanmaya başlamıştır. Tarih öncesi çağlarda bir takım görünmez güç/lerin etkisiyle meydana geldiğine inanılan sel, fırtına, yangın, kuraklık, salgın hastalıklar ve depresyon gibi doğal afetler, dinî metinlerle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Kutsal kitaplar, azıp sapan insan topluluklarının bir takım olağanüstü tabiat olaylarıyla cezalandırıldıklarından bahsetmektedir. Bilimin gelişmesiyle birlikte doğal afetlerin neden ve nasıl olduğu sorularına büyük çapta cevap verilmiş olmakla birlikte insan zihni bu afetlerden bazıları için felsefi ve mistik çıkarımlarda bulunmaya devam etmektedir. Bu afetler arasında, insanoğlunu hâlâ en çok meşgul eden ve üzerinde en çok zihin faaliyeti yürütüleni depremdir. Depremler, en eski devirlerden itibaren çeşitli şekillerde kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların başında destanlar gelmektedir. Her millet kendi coğrafyasında görüp yaşadığı büyük afetleri sözlü veya yazılı metinler aracılığı ile kayda geçirmiştir. Doğal afetler içerisinde en gizemli ve korkutucu olan depremler, Türk edebiyatının hemen her evresinde edebî metinlerle, özellikle de şiirlerle kayda geçirilmiştir. Türk halk edebiyatında destan ve ağıtlarla, klasik Türk edebiyatında zelzelenâmelerle ve yeni Türk edebiyatı metinlerinde de çeşitli şekil ve muhteva özellikleriyle deprem konusunu işleyen şiirler yazılmıştır. Bu çalışmanın konusu olan 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi de dönemin önde gelen şairleri tarafından şiirlerle anlatılmıştır. Bu makale, 1939 Büyük Erzincan Depremi ile ilgili olarak, edebiyat tarihimizin önde gelen şairleri tarafından yazılan şiirlerde bu doğal afetin yansımaları üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1939 Erzincan Depremi, modern Türk şiiri, deprem şiirleri, deprem edebiyatı.

Abstract

Natural disasters, which are older than the history of humanity, have begun to be perceived on a completely different basis by being interpreted with the human mind, idea and emotion. Natural disasters such as floods, storms, fires, droughts, epidemics and earthquakes, which are believed to have occurred under the influence of some invisible force or forces in prehistoric times, have gained a new dimension with religious texts. The holy books mention that the people who went astray were punished by some extraordinary natural events. With the development of science, the questions of why and how natural disasters occur have been answered on a large scale, but the human mind continues to make philosophical and mystical inferences for some of these disasters. Among these disasters, the earthquake is the one that still occupies the human being the most and the most mental activity is carried out on it. Earthquakes have been recorded in various ways since the earliest times. At the beginning of these records are epics. Every nation has recorded the great disasters it has seen and experienced in its own geography through literary texts. Earthquakes, which are the most mysterious and frightening among natural disasters, have been recorded with literary texts, especially poems, in almost every stage of Turkish literature. In Turkish folk literature, epics

and laments have been written, in classical Turkish literature with zelzenenames, and in new Turkish literature texts, poems dealing with the subject of earthquakes with various forms and content have been written. The 27 December 1939 Great Erzincan Earthquake, which is the subject of this study, was also described with poems by the leading poets of the period. This article focuses on the reflections of this natural disaster in the poems written by the leading poets of our literary history regarding the 1939 Great Erzincan Earthquake.

Keywords: 1939 Erzincan earthquake, modern Turkish poetry, earthquake poems, earthquake literature.

“Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düştür,

Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!”

Faruk Nafiz Çamlıbel- “Zelzele”-1940

Depremlerde hayatını kaybeden vatandaşlarımızın aziz anısına...

Giriş

İnsanlık tarihinden daha eski bir doğa olayı olan deprem, insanın onu anlama ve anlamlandırma çabasının bir sonucu olarak metne dönüşmeye başlamıştır. İnsanoğlu, ilkel zamanlarda, tanımlamada ve izah etmede güçlük çektiği depreme bir takım olağanüstü anlamlar yüklemiştir. Depremın yıkıcı gücü karşısında çaresiz kalan insan, genel olarak tabiat olaylarından korkmuş, endişeye kapılmış ve çaresizliğini müzikle, danslarla ve şiirlerle ifade etmiştir. İnsan ırkının karşılaştığı doğal afetler böylece kayıt altında alınmaya başlanmış ve toplumsal hafızalarda yer eden bu metinler nesilden nesle aktarılmıştır (İnan, 2021: 287). Bahse konu olan metinlerin en eskilerinden “Gılgamış Destanı”, Sümerlerin maruz kaldığı olağanüstü sel ve su baskınını anlatır. Keza, Türklerin Asya bozkırlarında karşılaştıkları şiddetli kuraklık ve buna bağlı olarak yaşanan kıtlığın anlatıldığı “Göç Destanı” da bir doğal afet metnidir.

Destan devirlerinde, insanoğlu karşılaştığı olağanüstü doğa hadiselerine çeşitli anlamlar yüklemiştir. Kayda geçen destanların ortak noktaları ise meydana gelen hadiselerin arkasında daima bir gizli gücün

varlığına işaret ediliyor olmasıdır. Mitolojik devirlerde, insanı hayrete düşüren hadiselerin arkasında bulunduğu düşünülen güçlere çeşitli isimler verilerek, insan zihninin daha kolay kavrayabileceği şekilde tasvir edilmişlerdir. Hadiselerin arkasındaki gizli güç/ler, dinî metinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte büyük oranda değişmiş ve doğal afetler kader anlayışıyla izah edilmiştir. Bu bağlamda, dinî metinlerin esas alındığı devirlerde deprem yaygın bir biçimde “İlahî gazabın bir tezahürü veya bir parçası” (Jeremy Biles and Megan Murray, (t.y.): 158-166) olarak değerlendirilmiştir. İslâm dininin kutsal kitabı *Kur’an-ı Kerim*’de de sıklıkla hatırlatılan ve eski kavimlerin azıp sapmaları dolayısıyla nasıl feci bir şekilde cezalandırıldıklarının anlatıldığı pasajlarda, doğal afetler helak etmenin âdeta en ağır yöntemi gibi anlatılmıştır. *Kur’an-ı Kerim*’de helak ayetleriyle anlatılan hikâyeler arasında deprem de önemli bir yer tutar. Ayrıca, *Kur’an*’ın “Zilzâl” (Zilzâl, 99) suresi, yerin büyük bir depremle nasıl sarsılacağından bahisle başlar ve kıyametin kopuşunu bütün ayrıntısıyla anlatır. Surenin ilk ayetinin son kelimesi olan “zelzele” de dilimize buradan geçmiş ve 1939 Erzincan Depremi’ni aktaran haberlerde ve edebî metinlerde de kullanılmıştır. “Zilzâl” suresinde tasvir edilen kıyamet manzarası dolayısıyla İslâm âleminde depremler, kıyamet olarak tanımlanmış veya kıyamet alameti olarak algılanmıştır. Söz gelimi, Osmanlı tarihinde en yıkıcı etkiye sahip olarak gösterilen 1509 depremi, yarattığı görülmemiş yıkımdan dolayı halk arasında “Küçük Kıyamet” (Ebru Boyar ve Kate Fleet, 2010: 72-73) olarak adlandırılmıştır.

Batı edebiyatında Charlotte Brontë ve Voltaire gibi yazarlar İncil’de anlatılan depremlere referanslar veren eserler yazmışlardır. Dolayısıyla Batıda, “Edebiyat tarihi boyunca yazarlar, depremlere karşı teolojik tepkileri çeşitli şekillerde aradılar, teklif ettiler ve reddettiler.” Bugün de “İncil, bir dizi kehanet, iddia ve eyleme ilham vererek depremlere teodik¹ ve eskatolojik

¹ “Teodik ifadesi, teodise kavramının sıfat cinsinden bir formu olup “teodise karakterine sahip olma” veya “teodise özelliklerini taşıma” anlamında “theodicean” kavramının daha sık kullanılan bir halidir. “Teodise”, hiçbir kötülüğün amaçsız, gereksiz veya anlamsız olmadığı manasına gelir ve Tanrı’nın kötülöklere izin vermesinin bir sebebi olduğu düşüncesi temelinde, Tanrı’nın kötülöklere izin verme sebeplerini tartışmak, betimlemek ve birtakım savunular geliştirmek anlamında kullanılır.” Bk. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theodicy> (30.04.2023); (Stoerber, 1992: 9-12; Reçber, 2009: 131-136; Aslantatar ve Yıldız, 2022: 425).

tepkileri şekillendirmeye devam etmektedir.” (Jeremy Biles and Megan Murray, (t.y.): 165-166)

Örneklerine az rastlanmakla birlikte klasik Türk edebiyatında deprem de şiirin konusu olmuştur. Bu örnekler daha ziyade tarih düşürmeler şeklinde kendisini gösterirler. Klasik Türk şiirinde deprem konusunun nasıl bir duyuş ve düşünüşle ele alındığına bakıldığında, bu metinlerde şairlerin teodik ve eskatolojik zihniyet sergiledikleri görülür. Mesela, XVI. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Sun'î (öl. 1533-1534), “memleketi Gelibolu'da yaşanan deprem ile ilgili” yazdığı tarih manzumesinde, depremi “İlahî bir ikaz” olarak değerlendirir ve “sebebini Geliboluluların fesat ve fitnesine bağlar. Şaire göre, Gelibolu halkı o kadar çok günah işlemiştir ki yaptıkları muazzam binalar deprem sonunda yıkılmıştır.” (Yıldız, 2022: 143). XVII. yüzyıl “divan şairlerinden Sâbir Pârsâ, 1069 (1658-1659) yılında meydana gelen depremle ilgili” yazdığı beyitlerin üçüncüsünde; “Vâh oldı nişân kıyâmetden” (Yıldız, 2022: 140-141) diyerek depremin “son”u, “kıyamet”i çağrıştırdığını ifade etmiştir. Yine, “XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kilisli Mustafa Rûhî Efendi” de “Zelzele Manzumesi”nde “depremi, Şam halkının gafleti” (Yıldız, 2022: 142) dolayısıyla Allah'tan gelen bir ceza olarak nitelendirir. “XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Derviş Muhammed Emîn de Edirne depremi hakkında divanının son bölümünde bir zelzelenâme yazmıştır”. Eserin konu sıralaması şöyledir: “Depremin sebebi, deprem anı yaşananlar, insanların bu manevi ikazdan derslerini alıp pişman olmaları², Edirne halkının bir şeyhe gidip tövbe etmeleri.” (Yıldız, 2022: 149). Verilen örneklerde Divan şairlerinin deprem karşısındaki tutumlarını Cebriyeci veya fatalist olarak nitelendirmek mümkündür. Bu düşünceye göre, deprem Allah'ın gazabıdır ve insan bundan asla kaçamaz.

Türk halk edebiyatının âşık tarzı edebiyat alanında da depremlerle ilgili eserler verildiği bilinmektedir. 1939 Büyük Erzincan Depremi bağlamında *Destanlarla Erzincan* adlı çalışma, âşık edebiyatı alanında kaleme alınan destan metinlerinin tespiti konusunda önemli bir kaynak niteliğindedir

² Derviş Muhammed Emîn, bu yaklaşımıyla tam bir “Uyarı teodisesi” söylemi geliştirmiştir. “Uyarı teodisesi, kötülüğü, Tanrı'nın insanlara yollarını düzeltmeleri için yaptığı uyarı olarak rasyonelleştirir.” *Theodicy*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Theodicy> (01.05.2023)

(Özsoy v.d. 1992). Metinler içerisinde, Sâbit Müdâm'ın “Erzincan Destanı” (Dilçin, 1999: 317-319) da teodik ve eskatolojik zihniyeti dolayısıyla dikkat çekmektedir. Destanda sık sık Nuh Tufanı'na telmihte bulunulması ve “Hikmetin sorulmaz Cenâb-ı Mevlâ/Bu bir âfet miydi yoksa bir belâ” dizeleri ilk göze çarpan örneklerdir.

Erzincan depremini konu alan halk şiiri örnekleri ile ilgili diğer bir çalışma ise *Erzincan'ın Göz Yaşları: Deprem Ağıt ve Destanları* adıyla yayınlanmıştır (Kara, 1993). Keza 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile ilgili âşık edebiyatı çerçevesinde verilen eserlerin tasnif edilerek değerlendirildiği Sivaslı “Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları” başlıklı çalışma da âşıkların bahsi geçen doğal afet karşısında duyarlı olduklarını göstermektedir (Kaya, 2006: 704-719).

Tanzimat sonrası Türk edebiyatına bakıldığında, sosyal meselelere duyarlı olan şairlerden bazılarının kendi zamanlarında yaşanan deprem felaketleri karşısında sessiz kalmadıkları ve doğal afetin hem insanlar hem de şehirler üzerinde yarattığı yıkımı şiirleriyle kayıt altına aldıkları görülmektedir. Bu şairler arasında en çok bilineni Tevfik Fikret'tir. Fikret (1327: 53-54), 1894 İstanbul depremine telmihte bulunarak ve onu sembolleştirerek “Zelzele”yi (Kaplan, 1987: 170); 1898 Balıkesir depremi ve depremzedeleri için, “Verin Zavallılara” (1313/1898)³ manzumesini ve “Aydın Felaketzedegâni İçin” şiirini ise Aydın depremzedelerine acıma duygusunu göstermek ve onlara yardım çağrısında bulunmak için yazmıştır (Demiryürek, 2003: 167-172). Bu tarihten sonra Anadolu'da görülen en büyük ve yıkıcı deprem 27 Aralık 1939'da Erzincan ve çevresindeki vilayetlerde yaşanmıştır.

1939 Depremi ve Tarihte Erzincan Depremlerine Genel Bir Bakış

Coğrafya bir bakıma üzerinde yaşayanların kaderlerini tayin eden ve onları şekillendiren unsurları da içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan

³ Mehmet Kaplan'a göre, “Balıkesir zelzelesini anlatan “Verin Zavallılara” manzumesinde hâkim duygu, ıstırap ve sefalettir. Buna karşı şairin istediği sadece merhamet ve yardımdan ibarettir. “Zelzele” şiirinde ise Fikret, oğluna irade dersi verir. Zelzele, hakikatın ve hayatta karşılaşılan güçlüklerin sembolü olur.” (Kaplan, 1987: 254).

Anadolu sadece kıtaların buluştuğu değil, aynı zamanda çarpıştığı da bir coğrafyadır. Kıtaların çarpışması ise deprem denilen doğal afeti üretmektedir. Üstü cennet vatan Anadolu'nun altında sık sık kıyametler kopmaktadır. “Pek eski bir medeniyet sahası olan yurdumuzda zelzele afetleri kayıtları tarihin pek uzak zamanlarına çıkar. Milattan dört beş asır evvele, eski Yunan devrine ait kayıtlara tesadüf edilmektedir.” (Akyol, 1940: 500). Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren de bu coğrafyada meydana gelen büyük depremler bir biçimde kayıt altında alınmıştır. Araştırma konusu olan Erzincan depremleri de kayıt altına alınanlar arasındadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Erzincan en eski zamanlardan beri sıklıkla ve büyük şiddetlerde yıkıcı depremlere maruz kalmıştır. Yaşanan depremler neticesinde şehrin yerinin değiştirildiği de olmuştur. Söz gelimi eski Erzincan bu depremle “harap olan şehrin yarım saat kadar cenubunda ve şarkında, Karasu'nun sol tarafında imiş.” (Gövsä, 1940: 7). İ. Hakkı Akyol, iki farklı kaynaktan hareketle, Erzincan'ın tarihinde meydana gelen büyük ve yıkıcı depremleri kronolojik olarak şu şekilde sıralar:

1045 (?)

[439 H.: 1047(?) M.]

1168 senesinde şehir pek şiddetli bir zelzele ile tahrip edilmiş, bu afet 12.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

1268 tarihinde zeminin birçok yerlerinde yarıklar vücuda gelmek suretiyle tahripkâr bir zelzele olmuş ve 15.000 kişinin ölümü ile neticelenmiştir.

1458 senesinde 32.000 kişinin ölümünü mucip olan pek şiddetli ve felaketengiz bir zelzele kaydedilmiştir.

[13 Nisan 1456]; 18 Cemaziyelevvel 861, Öğle üzeri azim tahribat.]

[21 İlkânun 1482; 10 Zilhicce 887; Cumartesi]

[28 Mayıs 1583; 6 Cemaziyelevvel 991, Naklî malumat ile.]

[20 İlkteşrin-28 Sonteşrin 1666; Cemaziyelevvel 1077, şehirde 1500 kişi ölü.]

[28 Haziran 1667 tarihinde şehrin yarısını tahrip eden pek büyük bir zelzele olmuştur.]

[19 Temmuz 1784; 1 Ramazan 1198; tarihinde 10.000[?] kişinin ölümüne sebep olan ve şehri hâk ile yeksan eden büyük tahripkâr zelzele. Günde 3-5 defa zelzele sonu sarsıntıları tekerrür ediyor ve bu minval üzere hadise 4 ay devam eyliyor.] Bu zelzele hakkında Cevdet Paşa tarihinde, “Süleyman Paşa’nın Zelzeleden Helaki” malumatına tesadüf edilmektedir (Cevdet Paşa, 1271/1855: 235).

[19 Temmuz 1784 tarihinde 5.000 kişinin ölümünü mucip olan ve Erzurum’da da tesirini gösteren büyük bir zelzele kaydedilmiştir.]

[1202 H. 1787 M. Büyük zelzele.]

[Mayıs 1888; Mayıs 1304. Sağanaklı yağmurlarla başlayan pek şiddetli zelzele dört ay muhtelif fasılalarla devam etti.]

[10 İlkânun 1930. Camileri tahrip eden Kemah, Pülümür ve Kelkit’te hissedilmiş olan zelzele.]

1939; 26/27 İlkânun gecesi saat 2 raddelerinde vukua gelen son afet.

Erzincan şehrinin 1045 [1047] senesinden 1784 [1783] senesine kadar yani 739 [736] sene zarfında muhtelif şiddetlerde olmak üzere 17 defa tahripkâr zelzeleye maruz kaldığı zelzele kayıtlarından anlaşılmaktadır, son afet ise 18’inciye teşkil etmektedir. Bu suretle 892 sene zarfında vasatî olarak Erzincan her yarım asırda bir büyük tahripkâr zelzeleye şahit olmuştur (Sieberg, 1932, Ali Kemalî, 1932, aktaran Akyol, 1940: 500-501).

Erzincan, 26 Aralık 1939’u 27 Aralık 1939’a bağlayan gece saat 02:00’de 7.9 şiddetinde bir depremle tam anlamıyla yerle bir olmuştur. Depremin büyüklüğü çevre illeri de etkilemiş ve Erzincan’la birlikte Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya vilayetlerinde de ciddi can ve mal

kayıpları yaşanmıştır. Felaket haberi çabuk yayılmış ve devletin bütün imkânları bölgeye seferber edilmiştir. Depremzedelere ilk müdahaleyi bölgede bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait unsurlar gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun imarı çerçevesinde birkaç ay önce Erzincan'dan da geçen demiryolu, depremzedeleri kurtarma faaliyetlerinin hızlanmasında ve yardım malzemelerinin bölgeye ulaştırılmasında önemli ve güvenli bir vasıta olmuştur. Deprem kış mevsiminde, aralık ayında meydana gelmiş olması hem yardım faaliyetlerini önemli ölçüde aksatmış, zorlaştırmış hem de depremden kurtulan felaketzedelerin hayatını tehdit eden boyutlara ulaşmış, depremden ölmeyen pek çok yaralı soğuktan donarak can vermiştir.

Erzincan Depremi'ne dair haberler 1940'lı yılların imkânları çerçevesinde radyo ve gazeteler aracılığı ile halka ulaştırılmıştır. Devrin gazeteleri, bir iki gazete hariç, depremin ikinci gününden itibaren yaşanan faciayı baş sayfalarından okuyucularına ulaştırabilmişlerdir. Ulusal ve yerel olmak üzere belli başlı gazetelerin manşetlerinde yer alan deprem haberleri şunlardır:

Son Posta: “Dün gece şiddetli zelzele oldu. Zelzele Ankara, Sivas, Tokat, Samsun, Yozgat ve Amasya vilayetlerinde hissedildi.” (*Son Posta*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Haber (Akşam Postası): “Yeni bir zelzele felaketi oldu. Tokat, Samsun, Yozgat, Ordu, Refahiye ve Amasya'da hasarlar ve ölümler var.” (*Haber (Akşam Postası)*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Akşam: “Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığını halini aldı. Binlerce ev yıkıldı, yangınlar çıktı, pek çok ölü ve yaralı var” (*Akşam*, 28 Kânunuevvel 1939, 1).

Cumhuriyet: “Şiddetli zelzele neticesinde Erzincan tamamen enkaz yığını haline geldi.” (*Cumhuriyet*, 28 Birincikânun 1939: 1).

İkdam (Sabah Postası): “Büyük zelzele felaketi. Zelzele Erzincan, Sivas, Ordu, Tunceli, Samsun, Amasya, Zile, Zara, Çarşamba ve Kemah'ta müthiş tahribat yaptı.” (*İkdam (Sabah Postası)*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Son Dakika: “Tamamen mahvolan Erzincan müstesna zelzelede ölenlerin sayısı 2856’yı buldu.” (*Son Dakika*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Son Telgraf: “Erzincan ve civarında dün gece ve bu sabah ikincisi çok şiddetli iki zelzele daha oldu. Bütün memleket felaketzedelere el uzatmak için bir millî yardım seferberliğine geçmiş bulunmaktadır.” (*Son Telgraf*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Tan: “Erzincan Civarı Korkunç Bir Zelzele Felaketine Uğradı. Yüzlerce Ölü, Yüzlerce Yaralı Var, Erzincan Baştanbaşa Bir Enkaz Yığıını Haline Geldi” (*Tan*, 28 İlkânun 1939: 1).

Ulus: “Müthiş bir zelzele felaketi oldu. Erzincan baştanbaşa harap oldu, Tokat’ta mühim hasar var.” (*Ulus*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Vakit: “Tabiatın acı bir darbesi: Zelzeleden yüzlerce yurttaşı aramızdan kaybettik! Erzincan bir harabe haline geldi. Buradaki insan zayıyatı katî olarak tespit olunamadı”. (*Vakit*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Yeni Sabah: “Anavatamı Sarsan Müthiş Zelzele. Şark vilayetlerimizde büyük insan zayıyatına ve geniş tahribata mal oldu, Erzincan ve Kemah tamamen yıkıldı.” (*Yeni Sabah*, 28 İlkânun 1939: 1).

Türkdili (Balıkesir): “Büyük Zelzele Felaketi. Sivas, Tokat, Erzincan ve Ordu’da Zelzeleler Büyük Tahribat Yaptı” (*Türkdili*, 28 Birincikânun 1939: 1).

Yeni Asır (İzmir): “Bütün Yurdu Saran Büyük Felaket. Güzel yurdumuzun birçok yerleri harabe haline geldi.” (*Yeni Asır*, 28 İlkânun 1939: 1).

Anadolu (İzmir): “Orta Anadolu’da Şiddetli Zelzeleler Oldu. Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu vilayetlerinde zelzelenin yaptığı tahribat büyüktür. Erzincan’da hükümet konağı, mektepler, ordu evi ve postane tamamen harap olmuştur. Manzara çok fecidir.” (*Anadolu*, 28 Kânunuevvel 1939: 1).

Yeniyol (Trabzon): “Gece şiddetli üç zelzele oldu. Şehirde insan zayıyatı yoktur. Köylerde, mülhakatta birçok ev yıkılmış, enkaz altında yedi kişi yaralanmış, bir çocuk ölmüştür.” (*Yeniyol*, 27 Birincikânun 1939: 1).

Gazeteler, Erzincan deprem faciası hakkında toplumu bilgilendirme konusunda hummalı bir çalışma içerisine girerken, Türkiye Cumhuriyeti devletinin bütün organları da bir an önce bölgeye ulaşmak ve depremzedelere yardım etmek için ellerindeki imkânları seferber ederler. Bütün bu faaliyetlerle eşzamanlı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de çalışmalar başlatılır (Evsile, 2017). Bu kapsamda Meclis, bir "Millî Yardım Komitesi" teşkilini ittifakla kabul eder (*Akşam*, 28 Kânunuevvel 1939: 1). İçişleri ve Sağlık Bakanları 28 Aralık günü Erzincan'a hareket ederler. Kızılay ise deprem bölgesine para, kıyafet, çamaşır, çadır ve battaniye gönderir. Yardım trenleri yola çıkarılır. Yurtdışından da pek çok ülke Türkiye'ye yardım için harekete geçer (Haçin, 2014: 58-62).

Erzincan deprem felaketinin büyüklüğü gün geçtikçe daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Üstelik deprem sadece Erzincan'ı değil çevresinde bulunan illeri ve bu illere bağlı ilçe, kasaba ve köyleri de yerle bir etmiştir. Depremin büyüklüğü ve ölümcül derecede yıkıcı olmasının yanı sıra bölgede yaşanan çok ağır kış şartları da hem depremzedelere yardımı zorlaştırmış hem de ölü sayısının tahmin edilenden çok daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir. Nüfusu henüz 18 milyon olan genç Türkiye Cumhuriyeti bu feci depremde 32 bin 968 vatandaşını kaybetmiştir. Cumhuriyet tarihinin, şiddet ve yıkıcılığı bakımından ilk ve en büyük deprem felaketi olarak kayıtlara geçen Büyük Erzincan Depremi şair, yazar ve ozanları da derinden sarsmış ve onların yaratıcı ruhlarına acı, keder, hüznün, ayrılık ve ölüm temlerini sanki bir zehir gibi ilham etmiştir. Bu bağlamda devrin gazete ve dergileri tarandığında, Erzincan deprem felaketini anlatan pek çok metinle karşılaşılır. Erzincan Depremi, Türk şairlerinin dilinde destan ve ağıtla şiir olmuş, yaşanan trajedi millet hafızasına böylece nakşedilmiştir. Bu metinler arasında modern Türk şiirine ait örnekleri takip etmek suretiyle Erzincan Depremi'nin edebiyat sanatındaki yansımaları ortaya konulacaktır.

1939 Büyük Erzincan Depremi'nden Modern Türk Şiirine Yansıyanlar

Osmanlı Devleti zamanında Erzincan'da yaşanan depremlerin en ölümcül ve yıkıcı olanının 19 Temmuz 1784'teki deprem olduğu yukarıda ifade edilmişti. Yaklaşık 10 bin kişinin öldüğü belirtilen depremde, yabancı

bazı eserlerde Erzincan'ın, "civarındaki köylerle birlikte yıkılmış olduğu ve geçmişte yaşanan afetlere bakarak en son ve en mühim badirenin bu olduğu" kaydedilmiştir (Gövsa, 1940: 7). Ancak bu depremin, büyüklüğüne nispetle tarihî kaynaklarda yer almadığı ifade edilir. "Gariptir ki, memleketin bir parçasını harap eden ve şüphesiz binlerce halkın mahvına sebep olan bu badireyi Cevdet tarihi ancak bir paşanın ölümünü intaç etmesi münasebetiyle kaydedebilmiştir." (Gövsa, 1940: 7).⁴ Gövsa'ya çok şaşırtıcı gelen bu anlayış, bir bakıma devrin genel tarih felsefesini yansıtmaktadır. Bu cümleden olarak, "zamanlarındaki vesikaların, ancak kendi keyif ve heveslerine uygun gördüklerini kullanmış olan eski tarihçilerimiz, içtimai bir topluluğun asıl hakiki ve tabii hayatını teşkil eden unsurları hiç fark etmemişlerdir." (Köprülü, 1986: 7).⁵ Bahse konu depremlerle ilgili klasik Türk edebiyatında üretilmiş metin bulunup bulunmadığı konusu ise henüz açıklık kazanmış değildir.

Değişimin kaçınılmaz olduğu dünyada, insanoğlu zamanla sadece bilimsel düşünce şeklini değil, aynı zamanda sanatsal faaliyetlerinin yönünü de değiştirmiştir. Yeni durum yazarları sosyal meselelere, insana ve insanlığa dair her ne varsa ona karşı duyarlı hale getirmiştir denilebilir. Duyuş ve düşünüş tarzının değişmesine rağmen bir devirde bütün yazarların aynı konulara benzer duyarlılıkla yaklaşmalarını beklemek de elbette sanatın ve sanatçının hareket kabiliyetini ve özgürlüğünü kısıtlamak anlamına gelir. Dolayısıyla, 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi de Cumhuriyet dönemi Türk şair ve yazarlarının tamamı tarafından ilgiyle izlenmiş ve bir esere

⁴ Cevdet Paşa, eserinin III. Cildinde ve 1198 vakaları arasında (s. 110), "Süleyman Paşa'nın Zelzeleden Helaki" başlığı altında hadiseyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu Süleyman Paşa, Çavuşbaşı Süleyman Ağa'dır ki, Erzurum Valisi Darendeli Mehmet Paşa'nın ölmesi üzerine vaktile Erzurum'da bulunmuş olduğu için o civarın ahvalini bilir düşüncesiyle kendisine vezirlik rütbesi verilmiş ve Erzurum valiliğine gönderilmiştir. Cevdet tarihi, Süleyman Paşa'nın Erzurum'a giderken para toplamak hırsıyla Erzincan'a uğradığını ve oradaki zelzele üzerine bütün adamlarıyla birlikte nasıl öldüğünü anlatmıştır." (Gövsa, 1940: 7; Ahmet Cevdet Paşa, 1309: 110).

⁵ Fuat Köprülü, makalesinin devamında konuyu, yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek bir biçimde açıklığa kavuşturmuş ve şöyle demiştir: "Büyük adamların, dâhilerin tarih üzerindeki nüfuzunu tamamıyla inkâr etmek ne kadar ileri bir iddia ise, bütün bir halkı yalnız birkaç ferdin hüküm ve arzusuna boyun eğmiş ve her türlü iradeden, her türlü düşünceden mahrum kör bir sürü adanmak de o kadar yanlıştır." (Köprülü, 1986: 6).

dönüştürülmüş değildir. Böyle olmakla birlikte, depremin ardından yazılan şiirlere bakıldığında, bu metinlerin hem azımsanmayacak miktarda olması hem de nitelikli olmaları dolayısıyla Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde, 1939 Erzincan Depremi hakkında bir edebiyat meydana getirildiği söylenebilir. Büyük Erzincan Depremi'nin edebiyata ilk yansıması şiirlerle olmuştur ve bu metinler felaketin akabinde devrin gazete ve dergileri aracılığıyla okuyucularla buluşturulmuştur.

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi sonrasında yaşanan gelişmeleri yakından takip eden ve depremzedelere her türlü manevi desteği veren yayın organlarının başında *Ülkü-Halk Evleri Dergisi* gelmektedir. Editörlüğünü M. Fuat Köprülü'nün yaptığı dergi, İkincikanun 1940 tarihli 83 numaralı sayısından itibaren Erzincan başta olmak üzere Anadolu'nun toplam yedi ilinde etkili olan depremle ilgili fikrî ve edebî yayınlar yapmıştır. *Ülkü* dergisinde depremle ilgili ilk yazıyı, “Büyük Felaket Karşısında” başlığıyla Fuat Köprülü yazmıştır. Metin, “millî birlik”, “millî irade” ve “millî tesanüt” gibi moral değerleri kamuoyuna hatırlatmaktadır (Köprülü, 1940: 385-386). Dergide ayrıca, TBMM’de kurulan “Millî Yardım Komitesi”nin TBMM Reisi ve Millî Yardım Komitesi Reisi Abdülhalik Renda imzalı beyannameyi yayınlanarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin deprem bölgesinde yapılacak işleri nasıl sevk ve idare edeceği topluma ilan edilmiştir (*Ülkü*, No: 83, 1940: 386).

Ülkü dergisinin Şubat 1940'ta yayınlanan 84 numaralı sayısında, 1939 Erzincan Depremi'yle ilgili metinlerin ciddi bir biçimde arttığı görülmektedir. Derginin “Şiir” başlıklı bölümünde “Zelzeleden Sonra” (1940) adıyla yayınlanan ilk manzume Cevdet Kudret Solok'a aittir. Serbest tarzda ve hacim bakımından uzun yazılan şiir, Turna kuşuna seslenişle başlar: “Turnam Erzincanlı, Tokatlı mısın?/Sılaya dönmeye muratlı mısın?”. Metnin soru kalıpları şeklinde tasarlanmış olması ve dizelerin yarattığı ahenk, akıllara, Tokat Reşadiye yöresine ait olan “Başındaki yazmayı sarıya mı boyadın” türküsünü getirmektedir. Şiirde, depremden etkilenen Erzincan, Tokat, Giresun, Kemah ve Sivas şehirleri ve bu şehirlere ait doğal güzellikler anlatılır. “Zelzele” kelimesi, şiirin başlığı dışında metin içerisinde iki defa daha kullanılır. Kuşların mutlu ve umutlu hayali dışında şiire baştan sona

hüzün duygusu hâkimdir. Kuşlar bilmedikleri ve Erzincan'ın harap olmuş halini görmedikleri için baharda yine buralara gelme hayaliyle heyecanlanmaktadırlar, mesutturlar:

Şimdi mesut olan varsa kuşlardır.

Kuşlar ki ne radyo dinlemiş,

Ne gazete okumuşlardır.

Kuşlar ki ne zelzeleden,

Ne tipiden haberdardır.

Kuşları hüznüne ortak etmek isteyen şair, onlara; “A benim ruhumun beyaz matemleri!” diye seslenir ve hiçbir şeyden haberleri olmadığı ve her bahar göç etmek, yuva kurmak hayaliyle heyecanla, neşeyle dolu oldukları için kendisi de kuşlar gibi olmak ister. Erzincan depremiyle yas tutan şair, yaşanan yıkımın kuşlar tarafından görülmesini de istemez:

Şimdi korkuyorum bahardan.

Baharda yurda gelen kuşlardan.

Kuşların duyacağı

İnkisardan.

Şair korkmakla birlikte kuşların baharda geleceğini bilmektedir. Hüznün ve kederin tesiriyle onlara şöyle seslenmeyi hayal etmektedir:

Aman kuşlar aman,

Bana sormayın sakın

Nerede Kemah,

Ne oldu Erzincan?

Cevdet Kudret, “Zelzeleden Sonra” şiirinde, metnin anlam derinliğini ve genişliğini sağlamak için, bir üslup özelliği olarak, benzer kullanımlara atıf yapar ve ifadelere kısmen müdahale eder. Bu bağlamda, “Zeynep'im” (Esen, 1986: 11-112) türküsünde geçen “Kemah'ın yolları dardır geçilmez”le başlayan üç dizeyi Cevdet Kudret, “Hani Kemah'ın yolları dardı,/Geçilmezdi.” şeklinde; üstelik, “Hani evlerin damında kızlar/Aya

bakardı.” versiyonuyla birlikte, şiirinde değiştirerek kullanmıştır. Böylece şair, asıl metinde vurgulanan “imkânsız” durumların mümkün hâle geldiğini hatırlatarak depremin insafsızca yıktığı gerçeğini ima etmiştir. Bu müdahaleyi yaparak şair, kendi şiirini daha iyi bilinen önceki bir metne bağlamış, bu şekilde anlam zenginliğine ulaşmak istemiş ve şiire duygu derinliği katmıştır. Ödünç alınan metne müdahale etmek suretiyle şair manzumesine duygu derinliği katmıştır. Yeni haliyle şiir, zamana karşı sitemle doludur. Metne, kaybedilen güzelliklere duyulan özlem ve dolayısıyla hüznün duygusu hâkimdir. “Zelzeleden Sonra” şiirinin anlam bütünlüğü bakımından ikinci bölümü olarak nitelendirebileceğimiz kısmında, şair, mısra içerisinde; “Yollara yollara, bellere bellere, dillere dillere ve düşlere düşlere” şeklinde kelime tekrarları yaparak metne hareketlilik katmıştır. Aynı zamanda bu kelime tekrarlarıyla şair, düşünçleme metinler aracılığı ile yaptığı gibi, Doğu Anadolu türkülerinin benzer ritmine bir gönderme yapmış ve şiirinin deruni ahengini geleneğin sesine bağlamak istemiştir. Cevdet Kudret, Erzincan Depremi dolayısıyla bir ağıt yazmamış belki, ama “Zelzeleden Sonra” şiiriyle bölgede yüzlerce yıldır söylenegelen ağıtların sesine, ahengine ve hisler dünyasına, dolayısıyla da depremlerle duyularına modern bir söyleyişle ortak olmuştur. Fiktif bir metin olan “Zelzeleden Sonra” şiiri, imaj zenginliği ve sembolik söyleyişleriyle diğer deprem manzumelerinden farklı bir yerde durmaktadır.

Ülkü'nün 84 numaralı nüshasında, Erzincan depremi hakkında karşılaştığımız bir diğer metin ise Prof. İ. Hakkı Akyol'un “Erzincan Zelzelesi ve Son Feyezanlar Dolayısıyla I” başlıklı yazısıdır. İ. Hakkı Akyol, bu yazısında Erzincan Depremi'ni uzman bir coğrafyacı olarak bilimsel açıdan değerlendirmiştir. Makalenin en kıymetli ve de dikkat çekici bölümü çağlar boyunca Erzincan'da yaşanan depremlerin tarihleri, şiddeti, can ve mal kayıplarıyla birlikte veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla Akyol'un haritalarla da desteklediği makalesi Anadolu'nun deprem tarihini araştırıcılara oldukça dikkat çekici ve kıymetli bilgiler vermektedir (Akyol, 1940: 499-512).

Fethi Tevet (Tevetoğlu) de Büyük Erzincan Depremi karşısında sessiz kalamayan şairlerdendir. Tevetoğlu'nun Anadolu'ya yönelen ve memleket edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek şiirleri de dikkat çekmektedir.

Tevetoğlu'nun 1939 Erzincan Depremi münasebetiyle kaleme aldığı ve *Ülkü*'nün 84 numaralı nüshasında yayınlanan, "Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi" (1940) başlıklı şiirini, onun Anadolu realizmi çerçevesinde ürettiği kurmaca bir metin olarak değerlendirmek mümkündür. Askerliği biten ve tezkeresini alarak memleketine dönen bir askerın ağızından söylenen ve bentlerle kurulan manzumedeki bentlerin dördüncü dizesi kavuşmaktadır. Dokuz bentten oluşan manzume 8'li hece ölçüsüyle yazılmış ve halk edebiyatı nazım şekillerinde olduğu gibi şair son bentte; "Tevet der tarlam kazamam" dizesinde mahlasını kullanmıştır. Manzumenin arka planında anlatılan hikâyeyi şu şekilde özetlemek mümkündür: Erzincanlı bir asker vatanî görevini tamamlamış ve silyaya dönmüştür. Adını bilmediğimiz bu kişi, Erzincan'a vardığında kayısı bahçelerinin harap olduğunu görür ve her bendin son dizesinde tekrarlanan "Nedir, nedir benim çilem?" diye çaresizliğini dile getirir. İkinci dördlükte de tabiatta meydana gelen yıkım ve değişime vurgu yapılır. Deprem dolayısıyla ne ormanlar kalmıştır ne de kuşlar. Asker, bu durum karşısında, daha önce "kara düş" olarak gördüklerinin gerçekleştiğini fark eder ve çaresizce ağlamaya devam eder. Üçüncü dördlükte, dağların yıkıldığından, kulübelerin ve konakların harap olduğundan bahsedilir. Bu dördülüğün en dikkat çeken kısmı, "Baş tacım, duvağım nerede" dizesidir. Şair, bu dizede, tezkeresini alan askerın eşini de kaybetmiş olduğunu bir imaj zenginliği içerisinde sunmuştur. Dördüncü bentte, askerın ailesi ve çocuğu anlatılır. On ay önce, "Tosun" gibi bir erkek evlat sahibi olduğu haberini alan asker; "Oy, geldim de neler buldum" diyerek âdeta çırpınmaktadır. Beşinci dördlükte de askerın aile ve yakınları anlatılır. "Akar suyum akmaz olmuş" diyen asker, ninesinin de öldüğünü öğrenmiştir. Şair, bu dördlükte; "Ninem ateş yakmaz olmuş" dizesiyle, halk dilinde söylenen ve İstiklâl Marşı'na da giren, "ocağı sönmek" deyimini hatırlatıyor ve böylece evinin harap olduğunu ve tam anlamıyla ocağının söndüğünü vurguluyor. Altıncı dördlükte ise asker, çocukluk anlarına hayat veren, hayatının geçtiği mekânları hatırlıyor. Bu anılar içerisinde, boy verdiği dere ve burçlarına çıktığı kale artık yok olmuştur. Hatta o kadar ki, başına vuracağı bir kaya bile kalmamış, her şey un ufak olmuştur. Yedinci dördlükte, asker, gördüğü bu yıkım karşısında âdeta ihtiyarlamıştır. Bahar güze dönmüştür. Bağrı da yanmaktan köze dönmüştür. Askere göre güzel yurdumuza göz

olmuştur. Sekizinci dörtlükte asker, göze geldiğini söylediği vataniyle söyleşir. Vatanın canıyla, kanıyla kendi kanının ve canının bir bütün olduğunu söyleyen asker, deprem felaketine bir anlam veremez. Bütün bu felaketi “vatanın bir sitemi” olarak değerlendirir. Dokuzuncu ve son dörtlükte ise askerin artık ağlamaktan takati kesilmiş, gözlerinde de yaş kalmamıştır. Son dörtlükte, şairin hüznü ve çaresizliği ile memleketi yıkılan, aile ocağı sönen ve hayatta tek başına kalan askerin duyguları birbirine karışır.

Tevet der tarlam kazamam

Artık ben yazmam, yazamam

Ana mezarım bozamam

Nedir, nedir benim çilem?

Fethi Tevetoğlu, “Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi” şiirini, bir asker figürü etrafında kurgulamış ve bunu yaparak manzumesin duygu ve hayal dünyasını genişletmiştir. Metin okuyucuda acıma ve merhamet hisleri uyandırmak bakımından başarılıdır. Manzumenin geneline yayılan duygu, yıkıcı bir deprem ve dolayısıyla ölüm karşısında insanın çaresizliği, çırpınışı, acı çekmesi ve elbette sevdiklerinden ayrılmanın dayanılmaz acısıdır.

Manzumede “zelzele” veya “deprem” gibi kelimelerin hiç kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Şair, deprem afetinin insanı çaresiz bırakan durumunu anlatmak için, “kaysılar durmaz selama”, “hani ormanım, kuşlarım”, “kara düşlerim”, “eğri yatan dağım nerede”, “baş tacım, duvağım nerede”, “kulübem konağım nerede”, “geldim de neler buldum”, “akar suyum akmaz olmuş”, “ninem ateş yakmaz olmuş”, “çay yok”, “kaya yok”, “kale yok” gibi kelime ve kelime gruplarını kullanmıştır. Şiirin konusu Erzincan Depremi ve dolayısıyla Anadolu’da yaşanan bir felaketi anlatmak olunca, şair halkın söyleyiş biçimlerine de yer vermiştir: “dönüyom”, “tezkeremle gözümü silem”, “yorun bana kardaşlarım”, “kara düş”, “eğri yatan dağ”, “Tosun sahibi olmak”, “akar suyun akması”, “bakar gözün bakmaz olması”, “atılam”, “boy verem”, “başıma vuram”, “varam”, “bağrı yanık” “köz olmak” ve “güz olmak” ifadelerini bunlar arasında sayabiliriz. Bunlara ek olarak, “Eğiri yatan dağım nerede” ve “Akar suyum akmaz olmuş”

dizelerinin Dede Korkut hikâyelerinin ritmini çağrıştıran ifadeler olduğunu da belirtmeliyiz.

Ülkü mecmuasının 84 numaralı nüshasında Erzincan Depremi'ni konu alan bir diğer şiir ise “Erzincan Türküsü” (1940) başlığı ile Ceyhun (Atuf) Kansu'ya aittir. Kansu, bu yıllarda İstanbul'da Tıp Fakültesinde genç bir talebedir ve henüz bir şiir kitabı da yayınlamamıştır. İlk şiir kitabını 1941'de yayınlayacaktır. Dolayısıyla “Erzincan Türküsü”, şiir yolunda emin adımlarla ilerleyen şairin sosyal meselelere duyarız kalmadığını gösteren bir metindir.

“Erzincan Türküsü”, koşma tarzında, bentleri dörtlüklerle kurulmuş ve dört bentten oluşmuştur. Son dörtlüğünde mahlas bulunmayan şiir, 12'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Uyak düzeni ise aaab/cccb/dddb/eeeb şeklindedir.

Memleket edebiyatı akımının hâkim olduğu bir zamanda yazılan bu şiir, Anadolu realitesini ve Erzincan deprem faciasını bizzat müşahede etmiş bir şairin eseri değildir. Dolayısıyla bu metinde Ceyhun Atuf Kansu, deprem haberleri karşısındaki duygulanışlarını kurmaca bir yapı içerisinde dile getirmiştir. Bu bağlamda şiirin birinci dörtlüğünde şair, deprem felaketinin yol açtığı yıkımı ifade etmek için “toprak çökmeden önce” ifadesini manzumenin merkezine oturtuyor ve bu ifade ile zamanın üç boyutlu algısı üzerinde duruyor. Şair, Erzincan depremi mağdurlarıyla kendisini aynı duruma maruz kalmış gibi hayal ederek bir bakıma onlarla duygudaşlık kurmuştur. “Toprak çökmeden önce” kışlar kış gibiydi; yazlar yaz gibiydi ve her şey olması gerektiği gibi, yani her şey yerindeydi. Hayat normal seyrinde akıp gidiyordu. “Toprak çökmeden önce” herkes beyler gibi yaşıyor, hayattan zevk alıyordu. Ama “toprak çöktü” ve insanların kanı kara karıştı. Deprem, hayatı altüst etti. Toprakla birlikte hayat da çöktü. Çöken toprak sadece insanların hayatını değil, aynı zamanda tabiatı da bütünüyle tarumar etti. Deli akan sular kesildi; yüce dağlar yerinden oynadı. Bütün bu felaket karşısında analar öldü. Kalanlar bu ıstıraba dayanamaz oldular ve ağlamaları göğe erişti. Şair üçüncü dörtlükte tamamıyla kendi şahsi duygulanışlarını terennüm etmeye başlar ve “Çocuğumun kanını emdi bağlarım” dizesiyle de bizzat depremzede gibi konuşur. Bu durum, şairin deprem felaketini ne kadar samimi bir duyguyla içselleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

“Erzincan Türküsü”nün şiiriyet bakımından en kuvvetli olduğu bölüm, manzumenin dördüncü kıtasıdır. Özellikle de depremin yerle bir ettiği Erzincan Ovası'nın iki ordunun çarpışma alanına benzetildiği son mısra, estetik duyuşun güzel bir örneğidir:

*Yayla yiğitlerini vurdu yatırdı,
Gelinlik kızlarımı aldı götürdü,
Bu ne iş insanları yedi bitirdi,
Sanki ovada iki ordu vuruştı...*

“Erzincan Türküsü” acı duyan, elem duygusunu yüreğinde hisseden ve bunu samimiyetle ifade eden; “Kocadım bir günde, alnım kırıştı.” diyen bir şairin derli toplu bir şiiridir. Şair, metinde “zelzele” ve “deprem” kelimelerini kullanmıyor, bunun yerine ilk dörtlükte “toprak çöktü”; üçüncü dörtlükte ise “Yerlerinden oynadı yüce dağlar” diyerek doğal afeti açık bir şekilde tanımlıyor. Metinde bu ifadelerin yanında bir de çağrışım yapacak şekilde depremin dolaylı olarak anlatıldığı ifade kalıplarına rastlıyoruz ki, şiir sanatı bakımından bunlar daha kıymetlidir. Bu dizeler şunlardır: “Anaların gözleri bakmaz oldular”, “Deli sular kesildi akamaz oldular”, “Çocuğumun kanını emdi bağlarım”, “Yayla yiğitlerini vurdu yatırdı”, “Gelinlik kızlarımı aldı götürdü”, “Bu ne iş insanları yedi bitirdi” ve “Sanki ovada iki ordu vuruştı...” Görüldüğü gibi bu mısralar çağrışım yaratmaya ve muhayyileyi harekete geçirmeye daha müsait ifadelerdir. Bu tespitler ışığında “Erzincan Türküsü”, yaratma sürecine etki eden zihniyetiyle tam uyumlu olarak deprem ve dolayısıyla ölüm temasını koşma formunda iyi işlemiş modern bir metin olarak kabul edilebilir.

Ülkü mecmuası, 1939 Büyük Erzincan Depremi konusunda çok sayıda şiir metnine ev sahipliği yapmıştır. Mecmuanın bahsi geçen doğal afete bu kadar ilgi göstermesini yazar kadrosunun Anadolu'ya ve memleket edebiyatına yönelimleriyle açıklamak mümkündür. Bu kapsamda Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun da *Ülkü* mecmuasında Erzincan Depremi ile ilgili “Başın Sağ Olsun” (1940) başlıklı bir şiiri yayınlanmıştır.

“Başın Sağ Olsun” şiiri, halk edebiyatı nazım şekillerinden koşma tarzında kaleme alınmıştır. Şiirin başlığının altında, “Son Zelzele

Münasebetiyle” epigrafiyle yayımlanan şiir, 6+5=11’li hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır ve abab/cccb/dddb/eeeb şeklinde koşma uyak düzenindedir.

Dağlıoğlu’nun “Başın Sağ Olsun” şiiri deprem konulu bir şiirdir ve metne yansıyan acı, hüznün, keder ve ölüm duyguları koşma formu içerisinde anlatılmıştır. Ancak burada sadece hüznün değil, hüznünle ümit bir arada ve at başı gitmektedir. Hatta zihniyet bakımından şiir, depremzedelerin acılarını paylaşan ve onlara yeniden yaşama sevinci aşılayan ümitlerle dolu bir tema etrafında şekillenmiştir denilebilir. Toplumsal dayanışmayı, yardımlaşmayı ve sevgiyle kucaklaşmayı öne çıkaran şiirin ilk dördlüğü şöyledir:

Neleri beklerken neleri gördük,

Doğacak günlerin altın çağ olsun.

En büyük acıyı kalplere ördük.

Sevgimiz yarana derman dağ olsun.

Beş kıtalık metnin bütün kıtalarının dördüncü dizesi, şiirin adında da olduğu gibi, Erzincan’a baş sağlığı dileyen, sevgi, dayanışma, kardeşlik ve paylaşma duygularını pekiştiren yönüyle dikkat çekmektedir. “Başın Sağ Olsun” şiirini farklı kılan unsurlardan biri de depremin yıktığı şehirlerden Amasya, Erzincan, Tokat ve Sivas’ın isimlerinin anılıyor olmasıdır. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, şiirinin son dördlüğünde bütün bir Anadolu’ya seslenerek bir bakıma sanatsal duyarlılığının kaynağına da işaret etmiştir. Şiirin yaratma sürecine de etki eden zihniyeti en bariz bir biçimde gösteren ve tüm millete başsağlığı dileyen son dörtlük şöyledir:

Gel, ey Anadolu Türklüğün vâri!

Ağlayub ovunma sen zârı zârı,

Çektiğin yetişir, elverir bâri

Üstüne gün doğsun, başın sağ olsun!..

Şiirin ana metninde değil belki ama epigrafta da olsa “zelzele” kelimesi kullanılmıştır. Bunun dışında “zelzele” veya “deprem”i açıkça ifade eden; “felaket”, belâ seli”, “yıkılmış eller”, ve “Kapladi her yeri baştanbaşa yas” kelime ve kelime grupları sayılabilir. Tamamı olumsuz olan bu ifadelere

“baykuş” imajının eklenmesi ise metnin anlamının halk inanışlarıyla da desteklenerek yerle bir olan hanelerin artık bir viraneye döndüğünü muhayyilede tecessüm ettirmesi bakımından dikkat çekicidir. Böyle olmakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi “Başın Sağ Olsun” şiiri, 27 Aralık 1939’da ve gece saat 02:00’de dondurucu kara ve zifiri karanlığa gömülen felaketzedelere, “Üstüne gün doğsun” temennisinde bulunan ve ümit vaat eden bir metindir.

Bir iki günlük gecikmeyle de olsa, Erzincan Depremi’ni sayfalarına taşıyan *Anadolu* gazetesi de depremzedelerin acılarına İzmir’den ortak olmuş ve İzmirliilerin deprem bölgesine yardım yapmaları için ciddi çaba sarf etmiştir. *Anadolu* gazetesi sadece depreme dair haberler yapmakla kalmamış, sayfalarında deprem konulu şiirlere de yer vermiştir. Gazete, 6 Kânunusani 1940 tarih ve 8054 numaralı nüshasının üçüncü sayfasında Orhan Rahmi Gökçe’nin “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı şiirini yayınlamıştır. Edebiyat araştırmalarında romancı yönüyle öne çıkan Orhan Rahmi’nin (Kaçmaz, 2004: 147-164) Erzincan depremzedeleri için yazdığı şiir göz önüne alındığında, onun edebiyatın bu türünde de başarılı eserler vermiş olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Altı kıtadan oluşan “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı metin, 7+7=14’lü hece vezniyle yazılmıştır. Orhan Rahmi Gökçe, şiirine, Anadolu’nun en batı ucu İzmir’den en doğu ucu Erzincan’a, “Gözleri yıldızlarda eriyip giden kızlar”a ve “doğup batan yıldızlar”a benzettiği çocuklara, “Ey” nida edatıyla seslenerek başlıyor. İkinci dörtlükte, kar ve taşlar altında kalanların naaşlarını çıkarıp dünyaya gösterme isteğini dile getiren şair, üçüncü dörtlükte “Hiçbir acı bu kadar çökertemez toprağı” dizesiyle, toprağın depremden değil de ölenlerin acısından çöktüğünü ifade ediyor. Dördüncü kıtada, depremde ölenlerin tabut bile bulamadan, mezarlarının yan yana, hatta üst üste yapıldığı vurgulanmıştır. Beşinci dörtlükte ise, depremde ölenlerin namı, nişanı ve kitabesi olmadığı halde kar, kış demeden herkesin onlara koştuğu, hatta bütün dünyanın bu felaket karşısında ezik bir halde depremde ölenler karşısında saygıyla baş eğdiği vurgulanmıştır: “Vicdanların muhteşem ihtifali içinde/Dünyalar eziliyor, size baş eğiliyor.” Son dörtlükte şair, “Siz ey bizden olanlar, biz olan zavallılar”

dizesiyle depremde hayatını kaybedenlere ve sağ kalanlara bir ümit ışığı yakarak sesleniyor. “Ölen Kardeşlerin Arkasından” adlı şiir, *Anadolu* gazetesinde bir açıklamayla birlikte basılan bir deprem felaketi fotoğrafının altında yayınlanmıştır: “Sağda bütün ocağını, anasını, babasını kaybetmiş bir yavru kız, tenceresini kaynatmaya çalışıyor; solda, felaket sahasında sağ kalanların sığındıkları çadırlar.” (*Anadolu*, S. 8054, 6 Kânunusani 1940: 3). Dolayısıyla, Orhan Rahmi Gökçe’nin manzumesini fotoğraf altına yazılmış bir şiir olarak da değerlendirmek mümkündür. Sübjektif intibaların dile getirildiği bu metnin teması ölüm ve ölüm karşısında hissedilen aşırı ıstırap duygusudur:

*Siz ey bizden olanlar, biz olan zavallılar
Bir gün toprağınızda gene bahar olacak
Yıldızların son günü patlayınca boşlukta
Sizin adınız gene Türklükle var olacak*

Anadolu gazetesinde deprem hakkındaki bir diğer şiir ise Ahsen Gürtin imzasıyla ve “Felaket Karşısında” (1940) başlığıyla yayınlanmıştır. *Çankaya* (1938), *Erkinlik Destanı* [Şiirler] (1939) ve Ömer Hayyam’ın rubailerinin tercümesinden oluşan *Rubailer* (1975) adlı eserleriyle bilinen Ahsen Gürtin, 11’li hece ölçüsüyle yazdığı “Felaket Karşısında” adlı şiiriyle Erzincan Depremi’ne kayıtsız kalamayan şairler arasına girmiştir.

“Felaket Karşısında” şiiri, dört kıta ve 16 dizeden oluşmaktadır. Uyak düzeni çapraz kafiye ile düzenlenen şiiri muhtevasında görülen kompozisyon bakımından üç bölümde incelemek mümkündür. Manzumenin birinci kıtası, yetmişlik bir ihtiyara, “Evinden var mı kaybolan?” sorusu etrafında şekillenir. İhtiyarın verdiği cevap, Erzincan Depremi’nin maddi ve manevi kaybının ve yarattığı psikolojik yıkımın büyüklüğünü göstermektedir: “Benim kaybım bütün Erzincan.”

İkinci dördlük, ağır yıkım manzarasının bölge insanının ruhunda yarattığı kapanmaz yarayı daha ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Buna göre, Erzincan Depremi, bütün Erzincan’ı yıkmıştır. Bu felaketin acısını sadece Erzincan ve çevresi değil bütün Türkiye hissetmiştir. Erzincan ve çevresinde

ölenler kardeşlerimizdir, dolayısıyla ruhları bunaltan dert, sıkıntı ve keder hepimizin ortak hisleridir.

Şair, üçüncü dörtlüğe geldiğinde manzumenin duygu akışını tamamen değiştiriyor ve ölüm, kaygı, keder ve ruhlara yayılan bunaltı/bulantıyı bir anda kenara iterek ve içten gelen coşkulu bir sesle, el ele vererek on sekiz milyonluk Türkiye'nin birlik, beraberlik duygusu içerisinde tek yürek gibi çarptığını ifade ediyor:

Bizi ayıramaz tufan, zelzele;

Bütünüüz, on sekiz milyon tek gibi.

Felaket gününde verip el ele

Hep böyle çarparız, bir yürek gibi.

Şiirin son dörtlüğü de üçüncü dörtlüğe hâkim olan irade beyanı ve kendine güvenme; tufan ve zelzeleyle başa çıkma duygusunun birlik ve beraberlik ruhuyla perçinlendiği bölümdür. Ahsen Gürtin'e göre, felaket ne kadar büyük de olsa Türk milletinin azmi karşısında bir hiç mesabesinde. Çünkü bu milletin yasasında acizlik yoktur ve başı her zaman diktir, asla eğilmez. "Felaket Karşısında" şiiri sadece depremin yarattığı sosyal çöküntüye ve depreme maruz kalanların çaresizce gözyaşı dökmelerine odaklanmaz. Şair, manzumenin kompozisyonunu sadece merhamet duygusu üzerine inşa etmez. Şiirin son iki bölümü başta depremzedelere olmak üzere tüm topluma moral vermeyi ve onları yeniden hayatın normal akışına döndürmeyi hedeflemektedir. Şiirin teması, çok açık bir biçimde, Türk milletinin en ölümcül tufan ve zelzele karşısında bile acizlik göstermeyeceği ve azminin asla sarsılmayacağı düşüncesini vurgulamaktadır. Dolayısıyla metin sıradan bir merhamet şiiri değildir. Şiirin geneline yayılan ve depremi açıktan veya dolaylı olarak ifade eden kelimeler ise şunlardır: "felaket, kayıp, bunaltı, büyük dert, ölüm, tufan, zelzele, çöküntü". Bu bağlamda şiirin imaj zenginliğine değil, halk şiirinde olduğu gibi açık ve doğrudan söyleyişe yöneldiğini söyleyebiliriz.

Erzincan Depremi hakkında *Yedigün* dergisinde de çeşitli yazılar yayınlanmıştır. *Yedigün*'ün 358 numaralı nüshasında, deprem felaketi sırasında Erzincan'da bulunan Vedat Ürfi Bengü, izlenimlerini "Ölümün

Geçtiği Yer” başlığı ile yayınlamıştır. Aynı sayının 10-11 numaralı sayfasında, Selim Cavit İmzalı “Erzincan’dan Noksansız Gelen Tek Aile” başlıklı bir haber yer almıştır. Yine derginin aynı sayısının 17. Sayfasında “Güzel Şiirler” genel başlığı altında *Yedigün* okuyucularından Talat Yektekin imzalı, “Zelzele Felaketi” (1940) başlıklı bir de şiir yayınlanmıştır. Dört kıta ve on altı dizeden oluşan şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirin zihniyeti devrin genel eğilimine uygun olarak halk şiiri nazım şekliyle yazılmıştır. Şiir, adından başlayarak depremin yol açtığı büyük felaket karşısında bölge insanının çaresizliği ve yaşadığı büyük kayıpları konu edinmektedir. Deprem dolayısıyla yıkılan binlerce yuva ve sönen binlerce ocak vardır. Öksüz ve yetim kalan çocukların dinmeyen gözyaşları vardır. Bu durum karşısında şair, toprağa kızgınlıkla seslenir: “Volkan mısın zalim? Bu nasıl isyan!” Depremi, toprağın isyanı olarak gören şair, sitemini yüksek perdeden söylemeye devam eder: “Anaydın ey toprak! Yavrundu ölen,” Deprem karşısındaki bu tavır yeni bir duyuş tarzını da ortaya koymaktadır. Bu yeni duyuş tarzı, hayatı ve tabiatı maddi oluş yönüyle görmek isteyen bir anlayışın da yansımasıdır. Şiirde dikkat çeken bir diğer husus da, özellikle üçüncü dörtlükte belirgin bir biçimde öne çıkan millî romantik söyleyiştir. Şaire göre Türk’ün yüreği bütün depremedelerle birlikte çarpılmaktadır ve felaketin büyüklüğüne rağmen Türk’ün bileği bu zorluklar karşısında asla bükülmeyecektir. Bu ifadeler aynı zamanda şiirin temasını da ortaya koymaktadır.

Yedigün’de, Erzincan Depremi ile ilgili yayınlanan en dikkat çekici metinlerden birisi 359 numaralı nüshada yer almıştır. Derginin 23 İkincikânun 1940’ta yayınlanan sayısında, hecenin büyük şairi Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Zelzele” (1940) başlıklı şiiri yer almıştır. “Zelzele” şiiri, bir gün sonra, 24 İkincikânun 1940’ta İzmir’de çıkan *Halkın Sesi* gazetesinin baş sayfasında da okuyucuyla buluşmuştur.⁶

Erzincan Depremi, memleket edebiyatı anlayışı içerisinde şiir yazar şairlere hazır bir konu vermiştir denilebilir. Anadolu’yu çeşitli vesilelerle

⁶ Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Zelzele” şiirini baş sayfadaki yayınlayan *Halkın Sesi* gazetesini, metni yayınlarken *Yedigün*’e herhangi bir atıfta bulunmadığı gibi şiiri yayınlarken metinde çok ciddi yanlışlar yapmıştır. Mesela, “Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!” dizesi, “Yer altından bir gece yer altına göçmüştür!” şeklinde yayınlanmıştır. Şiir metni için bk. Faruk Nafiz Çamlıbel, “Zelzele”, *Halkın Sesi*, S. 8880, 24 İkincikânun 1940, s. 1.

görme ve yakından tanıma fırsatı bulan Faruk Nafiz, bu şairlerin başında yer alır. Faruk Nafiz, “1922’de *İleri* gazetesi muharriri olarak Anadolu’ya geçmiş, bir müddet Ankara’da kaldıktan sonra, edebiyat muallimi olarak, Ulukışla yoluyla, Kayseri’ye gitmişti.” (Banarlı, 1987: 1218). Faruk Nafiz’e Anadolu’yu yakından tanıma “fırsatı veren bu yolculuk, 1928’de daha geniş bir imkânla tamamlanmıştı: Devrin Maarif Vekili Mustafa Necati’nin riyasetinde Şark Vilayetlerini Tetkik Heyeti’nde bulunan şair, bu heyetle Sivas, Erzincan, Gümüşhane, Trabzon, Erzurum illerimizi görmüş ve dönüşte Kastamonu’yu tanımak fırsatını bulmuştu.” (Banarlı, 1987: 1218) Bu seyahatler, Anadolu’nun sert realitesiyle karşılaşan “Faruk Nafiz’in edebiyat hayatında dönüm noktası olmuştu: Bu devirde, şairin sanatında bir memleket edebiyatı vücuda getirme ideali yer tutar.” (Banarlı, 1987: 1218). Faruk Nafiz, “bilerek giriştiği bu yeni harekete “Memleket Edebiyatı” diyordu. Memleket şiiirleri söylemek Faruk Nafiz için Anadolu’yu birçok cepheleriyle tanımış olmaktan doğan bir anlayıştır.” (Banarlı, 1987: 1218).

Anadolu’nun acı gerçekleriyle ilk karşılaşma, diğer şair ve yazarlarda olduğu gibi Faruk Nafiz’de de “bir şok tesiri” uyandırmıştır (Kaplan, 1994: 20). Bu tesir zamanla azalıp etkisini tam kaybetmeye başlamışken Erzincan’da yaşanan büyük deprem felaketi şairler üzerinde yeni bir şok etkisi yaratmıştır. Depremin yarattığı manevi sarsıntıyı yüreğinde hisseden şairlerden biri de Faruk Nafiz’dir. Memleket edebiyatı anlayışı içerisinde eserler verirken zamanla şiirde yeni arayışlar içerisine giren ve memleket meselelerinden ve manzaralarından uzaklaşan Faruk Nafiz, Erzincan depremiyle birlikte bakışını yeniden Anadolu’ya çevirmiştir. “Zelzele” şiiri, tek bir örnekle de olsa bu dönüşün somut bir örneğidir.

Faruk Nafiz’in “Zelzele” şiirini kompozisyon bakımından genel olarak iki ana bölüme ayırarak incelemek mümkündür. Birinci bölüm de kendi içerisinde iki kısımdan oluşmaktadır. Şiirin iki ana bölümden birinci kısmı, Şekil ve muhteva bakımından “Han Duvarları” şiirini büyük ölçüde hatırlatan, hatta -içerisinde sadece Maraşlı Şeyhoğlu’na atfen yazılan koşma eksik-, dedirtecek kadar “Han Duvarları”na benzeyen “Zelzele” de şairin Doğu Anadolu’ya on yıl önce yaptığı seyahatin tasvirî hikâyesiyle başlar: “O diyardan geçeli on yılı buldu şimdi,/Ben, o diyarda, yârdan gayrı yüz

görmedimdi...”. Seyahat anıları diye nitelendirebileceğimiz bu yolculuk hikâyesi, şiirin belki de depremi estetik duyuş bakımından en iyi ifade eden; “Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düşür,/Yeryüzünden bir gece yer altına göçmüştür!” dizelerine kadar devam eder. Bu bölümde şair, Erzincan başta olmak üzere seyahati sırasında gördüğü Sivas, Gümüşhane, Trabzon ve Erzurum’un dost canlısı, sevgi dolu ve misafirperver insanların kendisine gurbet duygusunu nasıl unutturduklarını hatırlar ve bu duyguyu samimi bir üslupla şiirine yansıtır. Bu hatıralar içerisinde analar, babalar; köylüler, kasabalılar ve her meslekten insanlar; çobanlar, rençperler ve hancılar da vardır. Şair, bu insanlar arasında kendisini yabancı hissetmemiştir. Şiirin birinci ana bölümünün ikinci kısmı ise “Gözümde gitmez oldu yıllarca o manzara:” dizesiyle başlar ve şairin gezip gördüğü, bölgenin doğal güzelliklerinin, kasaba ve şehirlerinin anlatımıyla devam eder. Bu bölümde şair, şehirlerden, meşhur yaylalardan, akarsulardan bahseder. Fırat Nehri, Zara, Suşehri, Ezbider, Refahiye ve Erzincan adı zikredilenler arasındadır. Şair, yolculuğun Erzincan’a ulaşan bölümünü ise şu dizelerle anlatmıştır: “Adımı tâ çocukken türkülerden duyduğum/Yemyeşil Erzincan’a ulaşır yolculuğum.” Şiirin birinci ana bölümüne hâkim olan ana duygu, hüznle karışık özlem, ayrılık ve sevgidir.

“Zelzele” şiirinin ikinci ana bölümü ise deprem konusunun en yoğun olarak ele alındığı kısımdır ve birinci ana bölüme göre hacim bakımından daha kısadır. “Daha dün gerçek olan bu cennet şimdi düşür” dizesinden başlayarak manzume sonuna kadar şairin hüznü gözyaşlarıyla doludur:

*Her gün kara bir haber geldikçe bir şehirden
Ağlıyorum isimsiz binlerce dostu birden,
Bu mahşer karşısında nasıl diner gözyaşım?
Adım başında vardı candan bir arkadaşım!
Kaybetmiş oldu gönlüm, o kara günden beri,
Bir memleket dolusu dost, arkadaş, hemşeri...*

Kendisini bir mahşer karşısında hisseden şair, aldığı her kara haberle biraz daha perişan olmuştur ve gönlü yaralıdır. Şair, Erzincan Depremi’yle harap olan köy, kasaba ve şehirlerde perişan olan depremzedelerin

duygularına o kadar ortak olmuş ve onlarla o kadar hemhal olmuştur ki kendisi de bu duygu yoğunluğu altında perişan bir halededir. Şair bu halini; “Gönlümü öyle hale getirdi ki derdiniz,/Görseniz, siz de bana gözyaşı dökerdiniz!..” dizeleriyle ifade etmiştir. Manzumenin ikinci ana bölümüne hâkim olan duygu, ayrılık ve ölümden kaynaklanan acı ve kederdir.

Şekil ve manzumenin arka planında işleyen ses ve ahenk unsurları bakımından “Zelzele” şiirinin “Han Duvarları”na çok benzediği yukarıda ifade edilmişti. “Zelzele” de tıpkı “Han Duvarları” gibi, 7+7=14’lü hece kalıbıyla ve aynı kafiye düzeniyle yazılmıştır. Şiirin kompozisyonu ile seyahatin coğrafyası kronolojik bakımdan birbiriyle örtüşmektedir ve duygu akışı da bu kompozisyona uygun bir biçimde aksettirilmiştir. Şairin başarısında, deprem bölgesini daha önce bizzat görmüş olmasının etkisi büyüktür. Bu bağlamda, “Zelzele” şiirini de tıpkı “Han Duvarları” gibi “itibarîlik”ten kurtaran, şairin hayat tecrübesidir (Kaplan, 1994: 23) diyebiliriz.

“Zelzele” şiirinde kullanılan, başta manzumenin adı “zelzele” olmak üzere, “yeryüzünden yer altına göçmek”, “kara haber”, “mahşer” ve “kara gün” kelime ve kelime grupları metinde hiçbir kapalılığa yer vermeden depremi açıkça anlatan ifadelerdir. “Zelzele” kelimesinin Kur’an’dan alındığı makalenin giriş bölümünde ifade ve izah edilmişti. Dolayısıyla, bu şiirde deprem, Tanrı’nın bir gazabı gibi görülmemekle birlikte, şiirin teodik bir zihniyetle kaleme alındığını söylemek mümkündür. Bu cümleden olarak şair, “zelzele” kelimesinin arka planındaki anlam derinliğini daha da genişleterek, “Bu mahşer karşısında nasıl diner gözyaşım?” dizesiyle manzumesine “eskatalogik” bir boyut kazandırmıştır denilebilir.

Nazım Hikmet’in 1939 Büyük Erzincan Depremi’ni anlattığı “Kara Haber” (1940) başlıklı şiiri, *Tan* gazetesinin 2 Ocak 1940 tarihli nüshasında birinci sayfadan ve şairin; “Kesemde verecek şeyim yok, ancak yüreğimden verebildim. N. H.” dipnotuyla yayınlanır.

Nazım Hikmet, Erzincan Depremi’ni anlattığı “Kara Haber” şiirini içinde “zelzele” ve “deprem” gibi kelimeler kullanmadan yazmıştır. Şiirde görsel ve işitsel unsurlar kullanılarak deprem okuyucuya sezdirilme yoluna

gidilmiştir. Şair, deprem felaketini daha etkili bir biçimde ifade edebilmek için çeşitli üslup özelliklerine de başvurmuştur. Mesela, “Kara Haber” şiirinde bir üslup özelliği olarak dil sapmasına rastlanmaktadır. Nazım Hikmet, “Kara Haber” şiirinde ödünç metinlere müdahale etmiş ve Kemaliye yöresine ait olan “Erzurum’da Bir Kuş Var” adlı türkünün, “Erzincan’da bir kuş var/Ganedinde gümüş var/Gitti yârim gelmedi/Elbet bunda bir iş var” (Erdem, 2018: 182) dizelerini şiirin ilk dörtlüğünde kendi amacına uygun olarak değiştirmiştir. Ödünçleme sırasında “var” ifadesi “yok”a dönüştürülmek suretiyle bir zıtlık yaratılmış ve bu yeni söyleyiş ontolojik bir soruna dönüştürülerek deprem söylenmeden onun yok edici yönü güçlü bir biçimde hissettirilmiştir. Şair aynı zamanda bu yöntemle kendi şiirini yörenin eski bir türküsüyle ilişkilendirerek hem geleneğin sözlü kültür hafızasına hitap etmiş hem de dünü bugüne bağlamak suretiyle, özellikle de depremedelerin kaybolan zaman algısını yeniden inşa etme yoluna gitmiştir. Bu durum bize, İstanbullu bir şairin Anadolu’ya türküler yardımıyla gidebileceğini göstermiştir:

Erzincan’da bir kuş var

Kanadında gümüş yok.

Gitti yârim gelmedi

Gayri bunda bir iş yok.

Oy, dağlar, dağlar, dağlar:

Aldı ellerine kanlı başını

Karın ortasında Erzincan ağlar.

O ağlamasın da kimler ağlasın?..

“Kara Haber” şiiri yayımlandıktan bir gün sonra, 3 Ocak 1940 tarihli *Son Telgraf* gazetesinin “Çerçeve” bölümünde Necip Fazıl Kısakürek, “Bir Şiir Münasebetiyle” başlıklı yazıyla Nazım Hikmet’in şiirini değerlendirmiştir. Necip Fazıl, “hiç sevmediğim bir şairin, Erzincan faciası karşısındaki duygularını anlatan bir manzumesini okudum” ifadesiyle başladığı yazısının sonunda, “Nazım Hikmet’in bu şiirini ben sevdim ve beğendim.” demiştir. Necip Fazıl, özellikle şiirin, “şehirli zarafetiyle giyilen

köylü elbiseleri halinde, Anadolu ve Anadolu içinden alınma” ruh halini beğendiğini belirtmiş ve son cümle olarak; “Aynı zamanda (social) mefhumu şiire nasıl” uygulamış, “onu da bu manzumeden anlamak lazım.” diye eklemiştir (Kısakürek, 1940: 1).

“Kara Haber” şiirinin kompozisyonuna bakıldığında şöyle bir düzenleme görülür: Birinci bölümde, teşhis sanatı yapılarak karlar ortasında, kanlı başını ellerinin arasına almış ağlayan Erzincan tasvir edilmiştir. Tipi ve lapa lapa yağan kar altında ölümler yan yana dizilmişlerdir. Akşam olup gitmesine rağmen evlerde tandırlar yakılamamıştır ve herhangi bir hayat emaresi görülmemektedir. Kışlanın saati gece ikide çalmış ve depremi haber vermiştir. Bu saat aynı zamanda depremin de oluş anını bildirmektedir. Gece saat ikide her şey bir anda olmuş ve hayatlar bitmiştir. Depremde, aksakallı ihtiyarlardan altı aylık bebeklere ve on üç on dört yaşındaki çocuklara kadar herkes ölmüştür. Ölenlerle birlikte geleceğe dair planlar ve ümitler de yok olmuştur. Deprem, akıp giden ve kendi halinde yaşanan hayatı bir anda durdurmuş, günlük işler olduğu gibi kalmış ve ölenler dünyaya doyamadan gitmişlerdir. Deprem, Erzincan’ı gecenin en derin uykusunda yakalamış; öyle derin kuyular açmış ki kimse kaçamamış. Şimdi bütün bir Erzincan yan yana sırt üstü yatan ölümlerle doludur.

Serbest nazım tarzında yazılan “Kara Haber”, kompozisyon bakımından eski destanları hatırlatmaktadır. Ancak, manzumede depremin oluş sırasına riayet edilmediği ve şairin vak’aya kendince bir düzen verdiği görülmektedir. Bu durum, şiirin kompozisyonunda görülen bir aksaklık olarak değerlendirilebilir.

Nazım Hikmet, “Kara Haber” şiirine yörenin bir türküsünden ödünçleme ile başlayarak o türkünün ahengini de ödünçlemiş gibidir. Dolayısıyla bu ahengi metnin bütününe yaymak için mısra içi kelime tekrarlarından faydalanmıştır. Özellikle “dağlar” kelimesinin üç kez tekrarlandıktan sonra ardından gelen dizinin sonunda yer alan “Erzincan ağlar”a bağlanmasıyla şiir ağıt havasına yaklaştırılmıştır denilebilir. Şiirde mısra başı tekrarlar da vardır. “Kiminin, kimisi, kimi” zamiriyle yapılan bu tekrar ise deprem sonrası yaşanan kargaşayı ve çaresizlik içerisinde sağa sola koşturan insanların umutsuz çırpınışlarını zihinlerde canlandırmaktadır.

Sözlerini ünlü güfte şairi Kemaliyeli Vecdi Bingöl'ün yazdığı “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirinin seslendirmesini yine ünlü bestekâr Sadettin Kaynak, 1940 senesinde taş plağa okumuştur. “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirine, “Türk müziğinde, Türk tarihinden izler” başlıklı genel ağ kaydı aracılığı ile ulaşılabilir (<https://www.youtube.com/watch?v=6t4LXuAs9AA> (07.03.2023)). “Yıkılan Yurda Ağıt” şiiri, memleketi depremde yıkılan bir şairin gönlünden taşan gözyaşlarıdır ve 1939 Erzincan Depremi için yazılan şiirler arasında müstesna bir yere sahiptir.

Vecdi Bingöl, güfte şairi olmanın da etkisiyle “Yıkılan Yurda Ağıt” şiirini karışık düzenli formada kaleme almıştır. Şiirin başlığında da ifade edildiği gibi bu manzume bir ağıt olarak tasarlanmıştır ve ağıtın tonu duygu yoğunluğuna göre yükselir, alçalır. Dokuz birimden oluşan manzumede farklı hece ölçüleri kullanılmıştır. Mesela manzume 7’li hece ölçüsüyle başlamış, devam eden bentlerde 11’li ve ardından 14’lü ölçülere kadar çıkmıştır. Sonra tekrar 11’li ölçüyle bir bent oluşturulmuş, hemen ardından yeniden 14’lü ve ardından 11’li vezin ölçüsüyle manzume tamamlanmıştır. Vezin ölçülerinin artarak belirli bir seviye çıkması ve yeniden âdeta bir dalgalanmayla azalıp çoğalması depremin yarattığı dalgayı ve ona bağlı duyguyu veznin ahengiyle örtüştürme çabası olarak değerlendirilebilir. Değişen duygu ve heyecan dalgalarının, vezin kalıplarını değiştirerek daha etkili kılınabileceği görüşü Servet-i Fünûn edebiyatı evresinde tartışılmış bir konudur ve Cenap Şahabettin meşhur şiiri “Elhan-ı Şita”da bu yöntemi denemiştir.

“Yıkılan Yurda Ağıt” şiiri Erzincan’ın coğrafi özelliklerinin tasviriyle başlar. 27 Aralık 1939 kışının çetin şartları, “Ova bir kar denizi/Buz örmüş ağ üstüne” dizeleriyle ifade edilir. Depremin yıkıcı etkisiyle Erzincan karlar altında kalmıştır. Şair bu durumu, “Dün gerçektin bugün yalan Erzincan” dizesiyle ifade eder. Şair, depremin oluş anını ise “Akşamın kör gözünde ürperdi karanlıklar” ve “Uyku gözlerde sanki ölümün kelepçesi” dizeleriyle anlatıyor. Şair teşhis sanatıyla Erzincan’a bir kişilik atfediyor ve onunla âdeta söyleşiyor. Felek, Erzincan’ın tatlı aşını “ağulamış” ve uğursuz bir gecede başını yemiş, onun temel taşını göklere savurmuştur. Felaketin büyüklüğü karşısında Erzincan’ın elleri böğründe kalmış ve uyanmaz bir uykuya

dalmıştır. Şehrin saati baykuşlar gibi ötmüş ve sanki “kan, kan” demiştir. Toprağı bir el dürtmüş ve Erzincan gözleri bağlı bir kurban gibi uykusunda can vermiştir. Poyraz ulumaktadır, ayaz ise bıçaktan daha keskindir. Bu şartlarda ölümler karlar üstünde yatmaktadır. Şair bu durumu, “Karların arasında ölene kefen olmaz” diye ifade etmiştir. Deprem anını tasvire devam eden şair, toprağın büyük bir hınçla gürlendiğini ve demiri bile kırıp parçaladığını; yediden yetmişe binlerce suçsuz insanın öldüğünü ifade etmiştir. Şaire göre, Erzincan kahpe tabiata uymuş ve binlerce suçsuzla kıymıştır. Bu kıyıma tabiat da ortak olmuş ve bağlar, bahçeler hatta Fırat Nehri bile ağlamıştır. Manzumenin sonunda şair, Erzincan’a sen diye hitap etmeye başlıyor ve “Noldu senin ilin, köyün, bucağın/Şirin yuvaların tüten ocağın,/Bir kanlı mezar mı şimdi kucağın,/Ağrısını içime oyan Erzincan,/Bir daha göreyim, uyan Erzincan...” diyerek şiirini tamamlıyor.

Vecdi Bingöl, manzumesinde türkü ve ağıt formuna yaklaşırken söyleyiş bakımından da memleket edebiyatı yönelişi içerisinde sıklıkla rastlanılan halk söyleyişlerine yer veriyor. Mesela Erzincan’ın zorlu tabiat koşullarını tasvir ederken halkın dilinde hazır bulunan “Kuş uçmaz, kervan geçmez” ifadesini alıp kullanıyor. Yine “akşamın kör gözü” gibi kullanımların yanı sıra, “başını yemek”, “elleri böğründe kalmak”, “toprağı bir el dürtmek” deyimleriyle birlikte soğuk havanın şiddetini anlatmak için “bıçaktan keskin ayaz” kalıp ifadesini kullanıyor. Şair, “zelzele” ve “deprem” kelimeleri yerine, “yıkılmak”, “çökmek”, “talan”, “savurmak”, “dürtmek” “gürlemek”, “kırmak” ve “parçalamak” kelimeleriyle depremin şiddetini ve ne kadar yıkıcı olduğunu anlatmıştır. Şiire baştan sona kadar hüznün duygusu hâkimdir ve şiirin yarattığı tablo içinde görülen, genç evladını kaybetmiş gözü yaşlı, çaresizce yalvaran bir anne figürüdür. Özellikle, “Bir daha göreyim, uyan Erzincan...” dizesi bu duyguyu çok canlı bir biçimde zihinde tecessüm ettirmektedir.

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin ardından devletin bütün imkânları, depremedeleri içinde buldukları dayanılmaz kış koşullarından kurtarmak ve yaralarını sarmak için seferber edilmiştir. Henüz yapılan Doğu Anadolu demiryolu bu yardımların bölgeye hızlıca ulaştırılmasında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Resmî kuruluşların yanı sıra vatandaşlarımız da

ellerindeki imkânlar nispetinde bölgeye yardımlar gönderebilmek için gece gündüz seferber olmuşlardır. Yardımlaşma ve kardeşlik duygularının en yüksek seviyeye ulaştığı o hassas günlerde imkân bulabilen vatandaşlar bireysel çabalarıyla bizzat bölgeye giderek deprem bölgesindeki mağdurlara yardım etmişlerdir. Deprem sonrası kendi imkânlarıyla Erzincan'a gidenler arasında Osman Yüksel Serdengeçti de vardır. O günlerde genç bir lise talebesi olan Serdengeçti, Erzincan ve çevresinde meydana gelen büyük depremin ardından bölgeye gidişini ve “Erzincan Destanı” adlı manzumesini nasıl yazdığını, şu cümlelerle ifade etmiştir: “1939 yılı sonunda bir kış günü Şark'ta büyük bir kıyamet koptu. Yerler sarsıldı. Köyler, kentler yıkıldı. On binlerce insan kara topraklar altında kaldı. O zaman ben bir lise talebesi idim. Bu hâdise bana çok tesir etti. Sanki bir zelzele de benim içimde oldu.” (Serdengeçti, 1994: 78). Osman Yüksel, Erzincan depremi hakkındaki izlenimlerini “Erzincan Destanı” (1940) adıyla nazım halinde yazmış, sonra bu uzun manzumeyi “Okuyucularıma” başlıklı bir önsözle birlikte kitapçık halinde yayınlamıştır. En az destanın kendisi kadar samimi duygularla ve edebî bir üslupla yazılan önsözde şunlar söylenmiştir:

“Okuyucularıma

“Ben bu yazımda hepinizin malumu olan o müessif, kahhar hadise yüzünden can veren binlerce vatandaşımızın feryatlarını, teessürlerini anlatmak istedim. Bazen onların arasına karıştım, aynı hisle, aynı dille hep beraber ağlaştık; bazen onlardan ayrı, maddeten ayrı, bir vatandaş sıfatıyla onların manevi varlıklarıyla karşılaştım; onları teselliye çalıştım, nasihatler ettim; istiyordum ki onlarla tâ haşre kadar kalayım! Bu istekle yollara düştük. Erzincan yollarına... Nereye gidiyorduk?.. Onlara ne yapabiliydik?.. Cebimizde beş kuruşumuz yoktu!..

Varsın olmasın; kalbimizde sevgi, şefkat götürüyorduk.

Yüce Türk milletinin maddi manevi varlıkları, manevi vicdanı seferber ediliyordu. Biz ikinci kâfiledeniz. Gönüllerini seferber edenlerin safındayız. Aziz vatanımızın bir köşesine, mukaddes topraklara gidiyoruz; bütünlüğümüzle Şark Anadolu'sunun karşı tepelerine doğru yükseliyoruz. Sonra enginlere, taş taş üzerinde kalmayan harap şehirlere

iniyoruz. Şimdi ölümler diyarındayız, ölmeyenlerin son nefesleri geliyor kulağımıza... Ah ne olurdu bu seyahatimin intibalarını size tamamıyla anlatabilseydim.

Yazabildiklerim gönül denizinden bir damla gözyaşdır...

Ankara 1940” (Serdengeçti, 1994: 79).

Osman Yüksel, “Erzincan Destanı”nı, “ölüler diyarı” olarak nitelendirdiği Erzincan’da, bizzat müşahede ettiği, “şairlerin dillerini bağlayan”, yazarların “kalemını susturan ve onları çaresiz bırakan” anlatılmaz manzaralar karşısında, “ölmeyenlerin son nefesleri”yle “gönül denizinden taşan bir damla gözyaşı” nitelemesiyle satırlara dökmüştür. “Erzincan Destanı” sadece adıyla değil, şekil özellikleri bakımından da tam bir destandır. Her biri beş dizelik 22 bentten oluşan şiir 110 mısradır. Osman Yüksel’in 1939 Erzincan Depremi’ni, olayları, görüntüleri ve deprem bölgesinde dinlediği hikâyeler de dâhil olmak üzere bütün yönleriyle birlikte tahkiyeli bir eser ortaya koymak istediği anlaşılmaktadır. Erzincan depremini destan türü içerisinde anlatma isteği metnin zihniyetini de ortaya koymaktadır. Hikâyesini destan nazım şekli içerisinde anlatmak isteyen şair, bu türün geleneğine tümüyle bağlı kalmamış ve bazı değişiklikler yaparak muhtevayı modern hâle getirmiştir. Söz gelimi, metin dört mısralık bentlerden oluşmamıştır. Şair, halk edebiyatı nazım şekillerinden destan formu yerine, şiirini yine halk edebiyatı nazım şekillerinden kavuştakları iki dize olan türkü formunda yazmıştır. Her bölümün son iki dizesi kendi arasında kafiyelidir. Destanların son dörtlüğünde şairlerin mahlasını söyleme geleneği vardır. Serdengeçti, şiirinde bu uygulamaya da yer vermemiştir. Manzumenin şekil bakımından destana benzeyen yönleri ise metnin uzun olması, içerisinde duygulara da yer verilmekle birlikte olağanüstü bir olayı anlatması dolayısıyla tahkiyeli olması; bir de 11’li hece vezniyle yazılmış olmasıdır. Bütün dizelerde uyulmamakla birlikte şiir, 3+3+5 duraklıdır. Durakların zaman zaman yerlerinin değişmesi, şiirin ses akışındaki ve tonlamasındaki yeknesaklığı ortadan kaldırmıştır denilebilir.

27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi ile ilgili incelenen metinler içerisinde Serdengeçti’nin manzumesi, şairin bizzat müşahedelerine, gözlem

ve izlenimlerine dayandığı için bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Şair, destanına, Erzincan'a hitapla ve deprem öncesinde sürüp giden mutlu ve güzelliklerle dolu bir tabiat manzarası tasviriyle başlar. Bu hayat, "sümbül", "bülbul" ve "bacadan tüten duman" kelimeleriyle anlatılır. Deprem öncesinde her şey yerli yerindeyken, bugün hem tabiat hem de insanlar ölümlerle pençeleşmektedir. Şair burada, "dün-bugün" zaman kavramı üzerinden bir zıtlığa dikkat çekmiş ve depremin oluş anını "sabahı görmeden öldün" dizesiyle ifade etmiştir. Deprem felaketiyle âdeta ölen Erzincan'da, tabiat başta olmak üzere bütün hayat ve algılar alt üst olmuştur. Dolayısıyla şair, yeni durumu anlatırken; "çiçek açmasın", "kuşlar uçmasın", "güller koku saçmasın" kelime gruplarına müracaat etmiştir. Burada "açmasın" ifadesi, gelecek zaman kalıbı "açmayacak" yerine kullanılmıştır. Bu şartlar altında Erzincan bahara ermenden, yeşermeden solmuştur. Yıkılan Erzincan'da bütün manzara değişmiştir. "sıra sıra serviler" yıkılmış, "pazar pazar gezen köylüler ölmüş" ve bütün şehir bir viraneye benzemiştir. Kargalar dolaşan viraneler baykuşlara yuva olmuş; şehir ise dümdüz bir ovaya dönmüştür. Hayatın işleyen saati o kadar bozulmuş ki, "ocaklar tütmez" "horozlar ötmez" ve "çobanlar sürüsünü gütmmez" olmuştur. Namı türkülere, hikâyelere yayılan Erzincan kanlı bir kefene sarılmıştır. "ağaç gölgelerinde çorap ören kızlar" ve "serin, esintili yazlar" artık yoktur ve Erzincan'ın her yeri bir mezara dönmüştür. Deprem dünle bugünü, bugünle yarımı birbirine bağlayan ne varsa yıkılmış ve zihinlerde parçalanmış bir zaman algısı yaratmıştır. Yarınları ve dolayısıyla gelecek planları da yok olan Erzincan ve Erzincanlıları tasvire devam ederek şair şöyle söylemiştir: "ekinlerin biçilmeyecek", "kışların, yazların seçilmeyecek", en kötüsü de "kan olmuş suların içilmeyecek". Erzincan'ın bahçesi, bağı, her şeyi darmadağın olmuştur. Şiirde geçen, "karların üstüne akmış kanlar", "göçmüş damlar" ve "inleyen nice canlar" kelime gruplarıyla şair, depremin karlı, çok soğuk bir kış gecesinde ve nasıl olduğunu da ifade etmiştir. Böylesine büyük bir faciasının ardından Erzincan, bütün dünyayı ağlatmış ve herkese "karalar bağlatmış"tır. Depremin, Erzincan özelinde, etkili olduğu hemen her yerde, "gelinler dul" kalmış, "ak saçlı nineler" ölmüştür. Şaire göre Erzincan'a nazar olmuş, sonra da şehir "baştanbaşa mezar" olmuştur. Mezara dönen şehirde, "Yarı sıcak, yarı donmuş gövdeler" vardır ve anasız, babasız kalan çocuklar dört bir yanda

ağlamaktadır. Manzumenin bu dizelerinde duyulara hitap eden ifadelere başvurulmuş ve söyleyişin etkisi arttırılmak istenmiştir. Tasvir edilen manzara tam bir felaket tablosudur.

Şu ana kadar incelenen şiirlerde deprem felaketi çeşitli sebeplere bağlanmıştı. Osman Yüksel ise depremi, “Erzincan’a nazar oldu” ve “alının yazısı oldu” şeklinde izah etmiştir. Destanda depremin tam oluş anı ile ilgili de tespitler yer almaktadır. “Saatler daha ikiyi vurmadan, her taraf durmadan sarsıldı” diyen şair, depremin şiddeti ve yarattığı şaşkınlığı ise “Karı kocaya bir şey sormadan!..” dizesiyle ve “bu ne?!..” sorusuyla ifade etmiştir. Şaire göre felek öfkesini aldığı için Erzincan topraklar altında kalmıştır. Depremin ardından, gecenin karanlığında, “Feryatlar, figanlar, yetiş sesleri!” depremedelerin son nefesleri olarak etrafa yayılmıştır ve tam bir ana baba günü yaşanmıştır. Şiirde “Oy ana neyledin Mehmet oğlunu?” diye sorulur. Kendisine hitap edilen “ana”, deprem bölgesinde evlatlarını kaybeden bütün anaları temsil etmektedir. “Mehmet” ise, annelerin kaybettikleri bütün evlatların sembolüdür.

Erzincan’da deprem sonrası ne kadar büyük bir trajedi yaşandığını Serdengeçti, “Gâvurun başına da gelmesin bunlar,” diyerek ifade etmiştir. Yaşanan felaketin büyüklüğünü ise ancak depremi bizzat yaşayanların ve sonrasında olup bitenleri görenlerin anlayabileceğini, “Bunu kimse anlamaz, görenler anlar,/Yedi yavrusunu gömenler anlar!..” dizeleriyle ifade etmiştir. Şair, “yedi yavrusunu gömen”i görmediğini, ancak bir depremedenden bu acı hikâyeyi dinlediğini de belirtmiştir. Osman Yüksel, “Erzincan Destanı” manzumesinde çağrışım zenginliği yaratmak için telmihe de başvurmuştur. Deprem sonrası Erzincan’ın fiziki görünümüne dair izlenimler aktarılırken, “Yoksa tarihlerin o hunhar kurdu,/Cengiz mi geçiyor şanlı Erzincan/Kelle mi biçiyor namlı Erzincan?” dizeleriyle Cengiz Han’a ve onun geçtiği yerlerde yaptığı tahribata telmihte bulunularak Erzincan kanlı bir savaş alanına benzetilmiştir. Ölümün kol gezdiği bu feci manzara karşısında şair, Erzincan’dan cevap alamayınca çobana seslenir ve ondan yanık sedalı kavalını çalmasını ister. Sisler ve dumanlar içindeki yaşlı Erzincan, vatanın hür dağlarını inletecek olan bu kaval sesiyle uyuyup sakinleşecektir.

Bütün bu yaşanan felakete rağmen şair umudunu yitirmez ve Erzincan hakkındaki iyi dileklerini, “Buradan geçerken yazın,/Seni bir mamure görem Erzincan!/Değilse olurum verem Erzincan” dizeleriyle dile getirir. Sevdiğine kavuşamama, dilek ve isteğin gerçekleşmemesi durumları için halk edebiyatında “Verem olmak” deyimini kullanılır. Şair, bu hazır malzemeyi kullanarak manzumesinde anlam zenginliği yaratmak istemiştir.

1939 Büyük Erzincan Depremi'nin haberleri o tarihin imkânları içerisinde radyo ve gazeteler aracılığı ile kitlelere ulaştırılmıştır. Vatandaşlar gelişmeleri radyoları başında büyük bir üzüntüyle takip etmişlerdir. Serdengeçti de manzumesinde bu durumu ifade etmiş ve “Seni dinlerim radyo başında” demiştir. Acı haberi radyodan dinler dinlemez, “O akşam yollara düşesim geldi/O gece belleri aşasım geldi,” diyen şair, “Ne çare kanatsız idim Erzincan” dizesiyle de neden hemen harekete geçerek deprem bölgesine ulaşamadığını açıklama ihtiyacı hisseder. Bu son dize, şairin kendi içinde bir suçluluk duygusu taşıdığını da gösterir. Destanda, deprem sonrası diğer şehirlerin sosyal hayatına dair değişimler de gözler önüne serilmiştir. Mesela, hastanelerin yaralıları kucak açması, pastanelerin eski neşesini kaybederek âdeta bir yas evine dönmesi, daha da önemlisi bütün milletin Erzincan ve çevresine yardım için seferber olması toplumsal duyarlılığı yansıtan önemli sahnelerdir. Osman Yüksel Serdengeçti, “Erzincan Destanı” şiirinin son bölümünde mahlasını söylememiş ama şahsi duygularını açık bir biçimde ifade etmiştir. Bu duygular, Türk milliyetçiliği ve vatan sevgisiyle dolup taşan ve henüz yirmili yaşlarını süren liseli bir gencin gönlünden geçen samimi duygulardır:

Ağlarım ağlarım dertlerim bitmez,

Yazayım desem de kâğıtlar yetmez!

Bu dert, bu acılar gözümden gitmez!

Ağlaya ağlaya bittim Erzincan!

Sencileyin çöktüm gittim Erzincan!..

1939 Erzincan Depremi hakkındaki tahassürlerini şiirle ifade eden yazarlarımızdan biri de Halide Nusret Zorlutuna'dır. Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında hece vezninin önemli temsilcilerinden birisi olan

Zorlutuna, memleket sevgisini ve memleket edebiyatına olan bağlılığını 1939 Büyük Erzincan Depremi karşısında da göstermiş ve “Vah, Erzincan!” (1939)⁷ başlıklı bir şiirle deprem hakkındaki duygularını dile getirmiştir. Bu makalede incelenen şiirin tamamının yayın tarihi 1940'tır. Halide Nusret'in şiirinin altında ise “İstanbul 1939” tarihi yer almaktadır. 1939 yılının bitimine 4 gün kala, 27 Aralık gecesi saat 02:00 sularında meydana gelen deprem felaketi hakkındaki duygu, düşünce ve hislerin bu kadar kısa bir süre içerisinde dile getirilmesi şairin memleket meseleleri karşısındaki aşırı hassasiyeti ve vatan sevgisiyle açıklanabilir. Zaten Halide Nusret'i “ en iyi tanımlayacak sıfatlardan biri de vatan sevgisidir.” (Türk, 2020). Zorlutuna'nın Erzincan Depremi'ne bu kadar hızlı reaksiyon göstermesinin bir sebebi de Erzincan başta olmak üzere depremin yıktığı coğrafyayı yakın bir geçmişte gezip görmüş, tanımış ve bu coğrafyayla ilgili çeşitli anılar biriktirmiş olmasıdır. “Tuna'dan Kerkük'e, Kıbrıs'tan Kars'a kadar pek çok vatan şehrini gezip görmüş şairin memleket sevgisi, şiirlerinin de en önemli motiflerinden birini oluşturmuştur.” (Türk, 2020). Dolayısıyla Halide Nusret'in Erzincan'a ilgisi depremle başlamamıştır. O, daha 1936'da “Erzincan Akşamları” (1936) başlıklı bir şiir yazmış ve bu şehrin akşamlarının kendisine ihsas ettirdiği çağrışımları dile getirmiştir. Şair, Erzincan akşamları karşısında içinde ince bir sızı gibi duyduğu hüznü duygusunu son dördlükte şöyle ifade etmiştir: “Ay çehresi sapsarı/Görünür yarı yarı/Erzincan akşamları/İçe gam gibi dolar!”. Halide Nusret, 1936'da kaleme aldığı bu şiirde, sanki 1939'da kopacak zelzeleyi o günden sezmiş gibi içinin gamla dolduğunu dile getirmiştir.

“Vah, Erzincan!” şiiri, “Aziz arkadaşşıma” epigrafiyle, altı dördlük ve 24 mısra olarak, 14'lü hece vezniyle koşma tarzında yazılmıştır. Şiirin uyak düzeni ise abab/cccb/dddb/eeeb/fffb/gggg şeklindedir.

Halide Nusret de Erzincan Depremi'ni konu alan diğer manzumelerde olduğu gibi şehre bir kişilik atfetmiş ve şiirinde ona hitap etmiştir. Deprem haberini aldıktan sonraki duygularını ferdi planda dile getiren şair, “kara

⁷ Kitaplarda yayınlanırken şiirin başlığında küçük değişiklikler yapılmıştır. Mesela, “Bu şiir, “Vah Erzincan” adıyla *Yurdumun Dört Bucağı*, “Erzincan'ım” adıyla da *Ellerim Bomboş*'ta yer almıştır.” (Coşkun, 2008: 73).

haber” diye nitelendirdiği depremin kendisini âdeta yere vurduğunu, gözyaşlarının Fırat Nehri gibi coştüğünü ve yüreğinin kopmuş gibi canının yandığını ifade etmiştir. Her bir dörtlüğün kavuştak bölümünde ise “Ah güzel Erzincan’ım! Vah dertli Erzincan’ım!” diyerek hüznün ve merhamet duygularının ulaştığı seviyeyi göstermiş ve bu duyguyu sürekli pekiştirmiştir. Şair, ikinci dörtlükte “minicik yuva”, “sarmaşıklı pencere” imajıyla cennetten bir köşe olarak tasvir ettiği Erzincan’ın “nasıl bir an içinde yere geçti”ğini ve neredeyse bir cehenneme döndüğünü bir türlü anlayamadığını ifade etmiştir. Deprem haberi Halide Nusret’te tam bir şok etkisi yaratmıştır. Yaşanan şokun ardından felaketin büyüklüğünü yavaş yavaş idrak etmeye başlayan şair, ne kadar ağır da olsa acı gerçeği kabullenmeye mecbur kalmıştır. Erzincan’da hayata, tabiata ve insana güzellikler yaşatan her ne varsa yıkılmıştır. Orada hayat artık eskisi gibi değildir ve olmayacaktır da. Şaire göre artık “zerdali bahçeleri meyve vermeyecek, gelin kızlar bağlarda çiçek dermeyecek ve bundan sonra orada kimse muradına ermeyecektir.” Tasvir edilen bu durum tam bir yok oluşu işaret etmektedir. Dolayısıyla Halide Nusret, depremi ontolojik bir sorun olarak da görmüştür.

Büyük deprem felaketi sonrasında, Erzincan’da görülebilecek muhtemel manzaralar şairin zihninde şu şekilde belirmektedir: Analar yavrusuz, yavrular ise anasız kalmıştır. Ölenler ölmüş, sağ kalanlar ise maddi ve manevi bakımdan ölümü özleyecek kadar zor şartlar altındadırlar. Şair, depremde ölmeyip sağ kalanları, çağrışım yönünden oldukça zengin olan “kuru baş” imajıyla vasıflandırmıştır. “Kuru baş”, ölmüş bir insanın ürperti veren görüntüsü başta olmak üzere, tek başına olan; evi barkı yerle bir olmuş ve bütün sevdiklerini kaybetmiş kişileri de çağrıştıran bir imajdır. Bu bağlamda “kuru baş” imajı, deprem sonrası yaşanan trajediyi en güzel ifade eden buluşlardan biri olarak değerlendirilebilir:

*Yavrusuz anacıklar bağına basarken taş,
Anasız yavruların sel olmuş gözünde yaş,
Ölümü özlemekte sağ kalan her kuru baş...
Ah güzel Erzincan’ım’ Vah dertli Erzincan’ım!*

Beşinci dörtlükte de şair teşhis sanatının imkânları çerçevesinde Erzincan'la hasbihale devam ediyor; tabiat unsurlarına kişilik atfederek onları da şehrin kederine ortak olmaya çağırıyor. Şair, güneşe, aya ve Fırat Nehri'ne sitemle sesleniyor ve onları yas tutmaya davet ediyor: Artık, “Güneş Kazankaya'dan şehre bakmasın”, “Ay beyaz fenerini gökte yakmasın” ve “çoşkun Fırat gülüp akmasın”. Çünkü deprem insanlarda değersizleşme duygusu yaratmıştır ve artık neredeyse hiçbir şeyin anlamı ve kıymeti kalmamıştır.

Halide Nusret, şiirin son bölümünde Erzincan hatıralarının zihninde canlandığını “Anarken hatıralı toprağını, taşını” dizesiyle ifade etmiştir. Bu dizeden de anlaşılacağı üzere, Halide Nusret de tıpkı Faruk Nafiz gibi daha önce gezip gördüğü ve çeşitli hatıralarını hâlâ içinde yaşattığı Erzincan'ı deprem felaketi dolayısıyla bir şiirle yeniden hatırlamıştır. Çok sevdiği bir yakınını kaybetmeye benzeyen bir hüznle hatırlanan Erzincan, depremin etkilediği diğer şehir, kasaba ve köylerin bir sembolü durumundadır. Depremin merkez üssünün ve en büyük yıkımın yaşandığı yer olması hasebiyle Erzincan adı öne çıkmıştır. Metnin geneline hâkim olan duygu ve şiirin teması ölüm, acı, keder ve hüzdür. Halide Nusret, şiirinde “zelzele” ve “deprem” kelimelerini kullanmamış, bunun yerine depremi çağrıştıracak; “gözyaşı”, “yüreğin kopması”, “canın yanması”, “kara haber”, “yere vurmak”, “yere geçmek”, “cehennem olmak”, “bağrına taş basmak”, “gözyaşı sel olmak” ve “kuru baş” kelime ve kelime gruplarını tercih etmiştir.

Erzincan Depremi'ni ilk günden itibaren çok yakından takip eden gazetelerden biri de *Akşam*'dir. *Akşam* gazetesi günlerce baş sayfadan verdiği haberlerle Erzincan'da yaşanan deprem felaketinin şiddetini memleketin her köşesine ulaştırmış ve vatandaşların depremzedelere yardımlarını böylece teşvik de etmiştir. Gazetenin sayfalarına yansıyan bir uyarı ise oldukça dikkat çekicidir ve şöyle denilmektedir: “Saygıdeğer okuyucularımız, deprem hakkında çok sayıda şiir gönderiyorsunuz. Ancak biz gazetemizde şiir yayınlamıyoruz.” Gazete böyle bir uyarı yapmasına rağmen, *Akşam*'ın 15 Kânunusani 1940 tarih ve 7628 numaralı nüshasında Zeki Ömer Defne'nin

“Bu Memleket Böyle Ağlar” (1940)⁸ başlıklı şiirini yayınlamıştır. Şiirin yaratacağı etkiyi gazetenin yazı işleri müdürü de kestirememiş olmalı ki, Zeki Ömer Defne’yi Türk edebiyatının önemli şairleri seviyesine yükseltecek bu manzumeye gazetenin 5’inci sayfasında yer verilebilmiştir. Zeki Ömer’in şiirinin baş sayfadan yayınlanacak kadar değerli olduğunu, dikkat çekici bir üslupla kaleme alındığını, söyleyişi ve sesiyle yeni olduğunu hemen fark edenler olmuştur. Bu kişilerin başında Vedat Nedim Tör gelir. Vedat Nedim, Zeki Ömer Defne’nin “Bu Memleket Böyle Ağlar” şiiri hakkındaki düşüncelerini yazdığı bir mektubu Peyami Safa’ya gönderir ve onun da şiir hakkındaki görüş ve düşüncelerini merak ettiğini belirtir. Peyami Safa, bahsi geçen mektubu 18 İkincikânun 1940 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki “Hadiseler Arasında” adlı köşesinde, “Bir Şiir” başlığı ile yayımlar. Vedat Nedim, şiir hakkında şunları yazmıştır:

“Okumadınsa mutlaka oku. Ben, çoktandır beni bu kadar heyecanlandıran bir şiir okumamıştım. O, yalnız şiir değil, resim, müzik, her şey.

Muhakkak bir fıkra mevzuu olmağa değer.

Eğer o, seni de aynı surette kavarsa, eminim ki değerini verirsin.

Bestekârlarımızdan, bu eserden bir koro yapmalarını iste. O havalinin melodilerini turşusunu kurmak için toplamadılar. Memleket acısını ulvileştirmek için bundan daha iyi bir fırsat olamaz.” (Safa, 1940: 3)

Mektubun metnini köşesinde yayımlayan Peyami Safa da ardından şiir hakkındaki kendi eleştirilerini yazar:

“Şiiri buldum ve okudum. Güzel. Eminim ki Vedat Nedim bu sıfatı az bulacak. Ben o kadar coşmadım. Bütün pastişlerin zorakiliği ve modele benzemek için şiirin soluğunu kesen oymacılığı bunda da var. Çünkü tam Erzincan ağzıyla ve iptidai folklor tekniğiyle yazılmasına özenilmiş. Bu ifrat, şiiri dolduran harikulade nefesi ikide bir tıkıyor. Fakat ikide bir

---

⁸ Şiir ve şair hakkında bir değerlendirme için bk. (Banarlı, 1987: 1150).

kesilse ve tıkanrsa bile, baştan sonuna kadar, rüzgârın kısaltıp uzattığı alevden bir soluk her mısraı dolduruyor.

İmza: Zeki Ömer Defne. Belki anasının ağzıyla şakıyan bir Erzincan çocuğu, belki değil. Nemize gerek, felaketin en güzel şiirini o söyledi.

Bu şairi keşfettiği için Vedat Nedim'e teşekkür edelim ve edebiyatımızın tanyerini ağartan Zeki Ömer'in semtiresi [semt'ür-re's: başucu] yükselmesini bekleyelim." (Safa, 1940: 3).

1939 Büyük Erzincan Depremi, Zeki Ömer Defne'nin içindeki şairlik cevherini açığa çıkarmış ve onu Türk edebiyatının "başucu" şairlerinden biri olmaya aday yapmıştır. Bu cümleden olarak, büyük felaketlerin edebî yaratıcılığa zemin oluşturduğu söylenebilir.

Zeki Ömer Defne'nin 1939 Büyük Erzincan Depremi için kaleme aldığı "Bu Memleket Böyle Ağlar" adlı şiiri, Peyami Safa'nın da tespit ettiği üzere halk edebiyatı nazım şekillerinden, kavuştakları iki dize olan ağıt formuna benzer bir şekilde, 11'li hece ölçüsüyle ve 6+5 duraklı olarak yazılmıştır. Şiir, her bir bendi beş dizelik dokuz bent ve toplam 45 dizeden oluşmaktadır. Bilindiği gibi ağıtlar ölenlerin ardından yakılır. Zeki Ömer Defne'nin şiirinde ölen Erzincan, ağlayan ise şairle birlikte bütün memleketlerdir. Diğer şairler gibi Defne de "Erzincan"a seslenmiştir. Deprem haberi şairin duygu dünyasında çok büyük bir etki yaratmış ve bu etki şiire "ah" ve "oy" nidaları olarak yansımıştır. Şiirde anlatıcı âdeta kontrolünü kaybetmiş gibidir ve ancak kuşlara, kurtlara ve boranlara karışarak, yurdu birbirine katarak Erzincan'ın acısına ortak olacağını söylemektedir. Birinci bentte nida sesleriyle birlikte kullanılan "çağrışam", "böğüşem" ve "bağrışam" kelimelerinin yarattığı sesler ağıt ritmini yaratan unsurlardır. Şairin bütün bu sesleri bir araya toplama gerekçesi Erzincan'ın acısını dindirme çabasıdır. Çünkü şair, "Hangi ses makbulün" diye ona soruyor. İkinci bentte şiirin söyleyeni kendi içine dönüyor ve bu felaketin neden olduğunun muhasebesini yapıyor. Ancak ikna edici bir cevap da bulamıyor. Ona göre ortada hiçbir sebep yokken bütün bu olup bitenlerin, yıkımların, ölümlerin ve acıların bir anlamı yoktur. Şair, orijinal bir buluşla Erzincan'a "arka kalem idin" diyor. Ama bu kale, depremlerle birlikte afetin eline geçmiş, yani kale düşmüştür. Şair bu bölümde

imaj zenginliği yaratma konusunda oldukça başarılıdır. Üçüncü bent, halk edebiyatının çok iyi bilinen ve çok sevilen hikâye ve şiir kahramanları “Zeycan”, “Asuman”, “Kerem” ve “Garip”e telmihte bulunulan bölümdür. Şair, Türk toplumunun millî hafızasında çok müstesna bir yer tutan kahramanlara telmihte bulunarak hem kendi metninin Türk tarihi ve Türk kültürüyle bağını kurmuş hem de Erzincan’ın bu kahramanlarla efsanelere konu olmasını hatırlatmıştır. Manzumede geçen bazı isim ve kelimeleri dipnotta açıklayan şair, burada geçen “Zeycan ile Asuman” için şu notu düşmüştür: “Zeycan ile Asuman” adını taşıyan bir aşk hikâyesinde Zeycan, Erzincan Beyi’nin kızıdır. Asuman da Erzurum Beyi’nin tavassutu [aracılığı] sayesinde sevgilisine kavuşabilen âşıktır.”

Manzumenin dördüncü biriminde de şair duygularına ve düşüncelerine söz geçiremediği ve genel anlamda yaşanan deprem felaketine engel olamadığı için suçluluk duygusu içerisinde. Depremin gece meydana geldiğini şair, “Saate sabahı vurduramadım” dizesiyle ifade etmiştir. Beşinci bent, şiirin imaj zenginliği açısından dikkat çekici bir diğer bölümdür. Şairin burada kullandığı değirmen imajı şiirimizde yeni değildir. Bu imajı Tanzimat sonrası Türk şiirinde ilk kullanan Ziya Paşa’dır ve o “Terci-i Bend”de şöyle söyler: “Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medârdır/Gûyâ içinde âdem-i âvâre dânedir” Yani; “Felek, felâket öğütücü bir değirmendir; sanki içinde insanoğlu başıboş gezen bir buğday tanesidir.” (Ercilasun, 2007: 206). Ziya Paşa’dan farklı olarak Zeki Ömer Defne, gerçek hayatta var olan ve işleyen bir değirmeni, benzetme unsurlarına başvurmadan resmetmiştir. Böylece şiir pitoresk bir karakter kazanmıştır. Metnin bu bölümünde geçen “taş taş”, “baş baş” ve “yaş yaş” kelime tekrarları sadece şiirin ahengini sağlamakla kalmıyor aynı zamanda değirmenin işleyişinden doğan sesleri de taklit etmiş oluyor.

Döndü değirmenler: Taş taş üstünde,

Üvündü taneler: Baş baş üstünde,

Çevirdi çarkları: Yaş yaş üstünde...

Yağdı yaylalara “aman!” Erzincan!

Ağdı “Ağrı”lara duman Erzincan!

Manzumenin altıncı bölümü, acı çeken ve yüreği yanan söyleyicinin ateşler içerisinde âdeta kıvrandığını göstermektedir. “Ateş”, “alav”, “tutuşmak”, “çıra” ve “tütme” kelimeleri kişinin içine düştüğü acı ve kederin derecesini göstermektedir. Yedinci bentte ise şair koku alma duyusuna hitap eden unsurlar kullanmak suretiyle manzumenin anlam dünyasını genişletmiş ve güçlendirmiştir. “Avucu meyve kokan eller” ve ardından gelen dizelerde gülün iki kez tekrarlanması metni hem geleneğe bağlamış hem de şair böylece kokunun hafızasına yaslanmıştır. Sekizinci bentte Erzincan’ın akarsuları Fırat ve Karasu; kasabalarından ise Kemah’ın adı söylenerek bunlar da yaşanan drama ortak edilmiştir. Şaire göre sadece insanlar değil tabiat da deprem felaketinin yarattığı hüzne ortak olmuştur. İlâveten şiirin bu bölümünde de telmih sanatından istifade edilmiş ve meşhur halk şairi Emrah’ın adı anılmıştır. Şaire göre, deprem yüzünden kızlar umutlarından; sazlar da Emrah’tan olmuş, yani düzenin yerini kaos almıştır. Şiirin bu bölümünde dikkat çeken bir başka husus ise, depremin çok ağır kış koşullarında meydana geldiğine ve tabiatın kalın bir kar tabakasıyla örtülü olduğuna işaret eden, “Buladın kanları kara Erzincan!” dizesidir. Şair bu mısradan da “kara” kelimesini tevriyeli kullanarak mana çoğaltma yoluna gitmiştir. Kelime hem “kar” hem de Erzincan’ın uğradığı felaket dolayısıyla onun sıfatı gibi kullanılarak “kara Erzincan” anlamı üretilmiştir. Dokuzuncu ve son bentte şair, halk edebiyatı şiir geleneğinde olduğu gibi “Defne” mahlasını kullanmıştır. Şiirin son bölümünde de insanı hayata bağlayan ve ona yaşama sevinci veren bütün bağların koptuğu ve her şeyin yarım ve yüzüstü kaldığı vurgulanmıştır. “Hüzün”, “acı”, “yıkılmışlık”, “umutsuzluk”, “gözyaşı”, “ayrılık”, “çaresizlik” kelimeleriyle ifade edebileceğimiz hallerin manzumenin bütününe yayılarak en etkili biçimde anlatıldığı görülmektedir. Şair, metnin ana teması olan “ölüm”ü daha güçlü vurgulamak için şiirini, “Arzun can değil mi, verem Erzincan!” dizesiyle bitirmiştir. Dolayısıyla şair, Erzincan özelinde depremden yıkılan vatan coğrafyası ve insanı için canını feda edebileceğini ifade etmiş, böylece deprem bölgesine bir kutsiyet kazandırmak istemiştir.

Zeki Ömer Defne, “Bu Memleket Böyle Ağlar” şiirinde “deprem” ve “zelzele” kelimelerini kullanmamıştır. Bunun yerine depremi, dolaylı ifadeler

ve çağrışımı güçlü kelime ve kelime grupları aracılığı ile anlatma yolunu seçmiştir. Mesela, “yer bastı”, “damlarım yastı (yassı)”, “değirmenlerin taş taş üstüne dönmesi”, “uğunmak”, “inlemek”, “baştanbaşa yara olmak”, “dağlar deli” ve “bağlar bereli” bunlar arasındadır. Zeki Ömer Defne, manzumede yer yer Türkçenin mahalli söyleyişlerine de yer vermiş ve bu kelimeleri dipnotlarla açıklamıştır: “yastı” yasmak: içmek (eğmek), çökertmek, dümdüz etmek. “Uğunmak”: ağlaya ağlaya kendinden geçmek. “ah”: umut. Bunlara ek olarak şairin anlamını dipnotla açıklamadığı başka halk söyleyişleri de vardır. Mesela, öğütölmek yerine, “üvünmek”, alev yerine “alav”, “çağrışam”, “böğrüşem”, “katam”, “kopam” ve vezne uydurmak için kullanılan “m’oldu” örneklerini gösterebiliriz.

Sonuç

Makalenin sınırlılıkları içerisinde incelediğimiz 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi için yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu, devrin edebî anlayış ve yönelimlerine de uygun olarak halk edebiyatı nazım şekilleriyle ve halkın anlayabileceği sadelikte yazılmıştır. Bahse konu şiirlerin estetik duyuş ve düşünüşü, muhtevanın kompozisyonu, ahenk unsurları, konuyu ele alma ve işleme zihniyeti, benzetme unsurları ve imajlar dünyası bakımından ise yeni ve modernidir. Ele alınan şiirlerin şekil ve muhteva özelliklerinin şekillenmesinde devrin edebî akımı olan memleket edebiyatının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İncelemeye esas teşkil eden şiirlerin deprem felaketini algılama ve ona yüklenen anlam yönünden de büyük yenilikler getirdiği görölmektedir. Bu bağlamda deprem felaketinin olma nedeni birkaç şiir dışında teodik yaklaşımlarla açıklanmamıştır. Dolayısıyla klasik Türk şiirinde örneklerine rastlanan ve depremi eskatolojik düşünce biçimiyle yorumlama eğiliminde olan anlayışın modern Türk şiirinde büyük oranda terk edildiği görölmektedir. Kimi manzumelerde yer yer şairlerin deprem felaketi dolayısıyla feleğe sataştığı ve onu suçladığı dizelere rastlanabilir. Ancak bunlar metinlerin tamamı düşünüldüğünde yekûn teşkil etmezler. Şiirlerde deprem, Tanrı’nın insanlara bir gazabı ve cezası olarak işlenmemiştir. Metinlerin yaratma sürecine etki eden zihniyetin cebriyeci ve fatalist olmadıkları da böylece anlaşılmıştır.

1939 Erzincan Depremi etrafında yazılan şiirlerin hem sayı hem de şiir estetiği bakımından dikkate değer olduğu görülmüştür. Ulaşılan bu bilgiler ve tespitler ışığında, sadece 1939 Erzincan Depremi konusunda yazılan manzumelerden hareketle bile bir deprem edebiyatı oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Araştırmalar daha da genişletildiğinde, akademik incelemeler için edebiyatın diğer türlerinde de metinlere ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Bir makalenin sınırlarını oldukça zorlayan şiir metinlerinde depreme dair kullanılan kelime kadrosu ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar ilginç malzeme sunmaktadır. 1940 yılı itibariyle genellikle dergi ve gazetelerde yayımlanan deprem konulu şiirlerde “deprem” kelimesinin henüz kullanılmadığı, bunun yerine Arapçadan dilimize giren “zelzele” kelimesinin hem şiirlerin başlıklarında hem de metinlerin içerisinde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla “deprem” kelimesinin bu tarihte henüz yaygınlık kazanmadığı ve edebiyat metinlerine girmediği görülmektedir.

Sonuç olarak ele alınan şiirlerin tamamı, memleketin önemli bir bölümünü yerle bir eden ve binlerce insanımızın ölümüne neden olan büyük bir deprem felaketini işlemişlerdir. Konunun bizzat kendisi şiirlerin kelime kadrosunu ve ifade şeklini kaçınılmaz bir biçimde belirlemiş ve “ölüm”, “ayrılık”, “gözyaşı”, “keder”, “çaresizlik”, “sitem”, “isyan”, “karamsarlık” ve zaman zaman da “ümit ve “ümitsizlik” kelime ve kavramları sıklıkla tekrarlanmıştır. Sıralanan kelimeler, bahse konu şiirlerin aynı zamanda temasını da oluşturmuşlardır. Büyük felaket karşısında kalemlerine sarılan şairler, öncelikli olarak deprem felaketine maruz kalan vatandaşlarımızın kaybettikleri zaman algısını yeniden canlandırarak onların zihninde dünü bugüne, bugünü de yarına bağlayabilmek için çırpınmışlardır. İkinci olarak, depremedelerin acıklı durumlarını uzaklardan izlemek zorunda kalan vatandaşların da morallerini yükseltmek için çabalamışlardır. Deprem konulu şiirlerin öncelikli olarak depremedelere, sonra da acı ve keder içinde kalan bütün vatandaşlara iyi geldiği ve onları ruhen teskin ettiği söylenebilir. Deprem sonrası oluşan olumsuz toplumsal psikolojiye karşı iyileştirici etkisi dolayısıyla deprem konulu şiirlerinin çok önemli bir sosyal görev üstlendiği söylenebilir. Türkiye’de sıklıkla yaşanan deprem felaketleri konusunda toplumun bireylerini daha bilinçli ve duyarlı hale getirmek için deprem

edebiyatı örnekleri, her seviyedeki okul kitaplarına okuma metni olarak konulmalıdır ve böylece edebî metinlerin duyguları terbiye eden ve farkına varmayı öğreten yönünden istifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksüt, A. K. (1932). *Erzincan, Tarih, Coğrafya, İktisadi, Etnografi, İdari, İhsaî Tetkikat Tecrübesi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Ahmet Cevdet Paşa (1271/1855). *Tarih-i Cevdet*, Cilt II, İstanbul.
- Ahmet Cevdet Paşa, (1309). *Tarih-i Cevdet*, Cilt: III, Dersaadet: Dersaadet Matbaa-i Osmaniye.
- Akyol, İ. H. (1940). Erzincan Zelzelesi ve Son Feyezanlar Dolayısıyla I, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 499-512.
- Aslantatar N.ve İ. Yıldız. (2022). Teodik Bireyciliğe Karşı İvaz Teorisi, *Journal of Islamic Research*, 33(2), s. 423-433.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Biles J. ve Murray, M. (t.y). Earthquakes: Literature, *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. s.158-166. https://www.academia.edu/4320448/Earthquakes_Literature (30.03.2023).
- Bingöl, V., Yıkılan Yurda Ağıt, <https://www.youtube.com/watch?v=6t4LXuAs9AA> (07.03.2023).
- Boyar E. ve Fleet, K. (2010). *A Social History of Ottoman Istanbul*, UK: Cambridge University Press.
- Çamlıbel, F. N. (1940). Zelzele, *Halkın Sesi*, S. 8880, 24 İkincikânun, s. 1.
- Çamlıbel, F. N. (1940). Zelzele, *Yedigün*, S. 359, 23 İkincikânun, s. 5.
- Dağlıoğlu, H. T. (1940). Başın Sağ Olsun, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 559.

- Defne, Z. Ö. (1940). Bu Memleket Böyle Ağlar, *Akşam*, S. 7628, 15 Kânunusani.
- Demiryürek, M. (2003). Tevfik Fikret'in Bilinmeyen Bir Şiiri, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 15, s. 167-172.
- Destanlarla Erzincan*, (1992). (haz. Özsoy, B. S., Aslan, N. ve Durbilmez, B.), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Dilçin, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, B. (2007). *Edebiyatımızın Zirvelerinden Ziya Paşa*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. E. (2018). Erzincan Türküleri Üzerine Bir İnceleme, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- Esen, A. Ş. *Anadolu Ağıtları*, (haz. Pertev Naili Boratav ve diğ.), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evsile, M. (2017). 1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yapılan Görüşmeler, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 8, s. 1-10.
- Gövsa, İ. A. (1940). Zلزeler Şehri Erzincan, *Yedigün*, S. 359, Cilt: 14, 23 İkincikânun, s. 7.
- Gürtin, A. (1940). Felaket Karşısında, *Anadolu*, S. 8057, 9 Kânunusani.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart, Cilt: XXX, Sayı: 88, 37-70.
- İnan, R. (2021) Türk Romanı, Hikâyesi, Tiyatrosu, Şiirinde Bulaşıcı Hastalıklar ve Afetler. İçinde M. Ş. Yüksel ve H. Işık (Ed.), *Türk Tarihinde Salgınlar ve Afetler*, (ss. 286-305), Ankara: Astana Yayınları.
- Kaçmaz, Ş. K. (2004). Orhan Rahmi Gökçe'nin Hayatı ve Romanları, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (11) 4, 147-164.
- Kansu, C. A. (1940). Erzincan Türküsü, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, s. 558.

- Kaplan, M. (1994). *Şiir Tahlilleri 2-Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1987) *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, R. (1993). *Erzincan'ın Göz Yaşları: Deprem Destan ve Ağıtları*, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Kaya, D. (2006). Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. I, s. 704-719.
- Kısakürek, N. F. (1940). Bir Şiir Münasebetiyle, *Son Telgraf*, S. 1016, 3 İkincikânun.
- Köprülü, M. F. (1940). Büyük Felaket Karşısında, *Ülkü*, S. 83, Cilt: XIV, İkincikânun, s. 385-386.
- Köprülü, M. F. (1986). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kur'an*, “Zilzâl”, 99.
- Millî Yardım Komitesi'nin Beyannamesi, *Ülkü*, S. 83, Cilt: XIV, İkincikânun 1940, s. 386.
- Nazım Hikmet (1940). Kara Haber, *Tan*, S. 1589, 2 Sonkânun.
- Reçber, M. S. (2009). Ateizm ve Ateistik Deliller. İçinde, R. Kılıç (Ed.), *Din ve Ahlak Felsefesi*, (ss. 111-144), Ankara: Ankuzem Yayınları.
- Safa, P. (1940). Bir Şiir, *Cumhuriyet*, S. 5635, 18 İkincikânun.
- Serdengeçti, O. Y. (1994). *Bu Millet Neden Ağlar?-Bütüin Eserleri 4*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Sieberg, A. (1932). *Erdbebengeographie. Handbuch der Geophysik*, (Herausgeber Von Prof. B. Gutenberg), Bd. IV, Lieferung 3. Berlin.
- Solok, C. K. (1940). Zelzeleden Sonra, *Ülkü*, S. 84, Cilt: XIV, Şubat, 491-495.

- Stoeber M. (1992). *Defining Theodicy, Evil and the Mystics' God*, (ss. 9-12), London: Palgrave Macmillan.
- Tevet(oğlu), F. (1940). Erzincanlı Bir Terhis Askerinin Çilesi, *Ülkü*, S. 84, Cilt XIV, Şubat, s. 548.
- Tevfik Fikret (1327). *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, (2001). (haz. İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Theodicy*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Theodicy> (01.05.2023)
- Theodicy*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theodicy> (30.04.2023).
- Türk, H. (2018, 30 Ağustos). *Halide Nusret Zorlutuna*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zorlutuna-halide-nusret> (13.04.2023).
- Yektekin, T. (1940). *Zelzele Felaketi*, *Yedigün*, S. 358, 16 İkincikânun, s. 17.
- Yıldız, Enes (2022). *Beyitleri Titreten Acı: Derviş Muhammed Emîn'in 1752 Edirne Depremi İle İlgili Zelzelenâmesi*, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı: 16, Bahar, 139-165.
- Zorlutuna, H. N. (2008). *Bütün Şiirleri-Bütün Eserleri -I*, (hz. Betül Coşkun), İstanbul: Timaş Yayınları.

Gazeteler

- Akşam*, S. 7610, 28 Kânunuevvel 1939.
- Anadolu* (İzmir), S.8045, 28 Kânunuevvel 1939.
- Cumhuriyet*, S. 5614, 28 Birincikânun 1939.
- Haber (Akşam Postası)*, S. 2828, 27 Birincikânun 1939.
- İkdam (Sabah Postası)*, S. 136, 28 Birincikânun 1939.
- Son Dakika*, S. 117, 28 Birincikânun 1939
- Son Posta*, S. 3381, 27 Birincikânun 1939.

Son Telgraf, S. 1010, 28 Birincikânun 1939.

Tan, S. 1584, 28 İlkânun 1939.

Türkdili (Balıkesir), S. 2567, 28 Birincikânun 1939.

Ulus, 28 Birincikânun 1939.

Vakit, S. 7890, 28 Birincikânun 1939.

Yeni Asır (İzmir), S. 10341, 28 İlkânun 1939

Yeni Sabah, S. 595, 28 İlkânun 1939

Yeniyol (Trabzon), S. 2652, 27 Birincikânun 1939